

Onzinnelijke aanbidding

Er valt een appeltje te schillen met de bouwnijverheid. Zo begon Prof. Ir. H. Wiggerts zijn preadvies voor het symposium Bouwbestek 2000 dat 17 oktober jl. door het Algemeen Verbond Bouwbedrijf in Utrecht werd georganiseerd. Een dergelijke inleidende zin doet verwachten dat het bouwvarken eindelijk eens zal worden gewassen. Er mee rekening houdend dat vieze varkens niet vet worden, moet evenwel worden geconstateerd dat het symposium niet aan het appelschillen toekwam; het bouwvarken bleef vies. Dat was niet alleen de schuld van Prof. Wiggerts. Ook de andere preadviseurs Drs. P. M. van Onna en Mevr. Ir. N.C. de Ruiters droegen hiertoe bij.

Prof. Wiggerts behandelde in zijn preadvies de aard en omvang van de behoefte aan bouwproductie. Hij voelde goed aan dat het wonen een belangrijk onderdeel van de samenleving is. „Het bouwen is zo elementair in het menselijk bestaan en is zo verweven met de totaliteit van de samenleving dat het naïef is om te denken dat de bouwbehoefte zich uit zou laten drukken in enkele simpele formules of cijferopstellingen”, schreef hij. Tot nu toe werd dit laatste m.i. veelal wel gedacht. De sinds lang bestaande woningnood droeg ertoe bij dat vele gemeenten flat na flat en woning na woning uit de grond stampen zonder voldoende rekening te houden met kwalitatieve behoeften van de toekomstige bewoners.

Nu er geen kwantitatieve woningnood als totaliteit meer schijnt te bestaan, moet meer rekening worden gehouden met de behoeften van de bewoners. Hiermee bedoel ik dat woningbouwplannen per regio moeten worden gemaakt, terwijl in iedere regio de woningbouw moet worden afgestemd op de leeftijdsopbouw en de inkomensklassen van de bevolking. Onder behoefte versta ik niet zozeer de individuele woonwensen. Als we de kwantitatieve woningnood die in vele regio's voor bepaalde sociale bevolkingsgroepen nog bestaat, willen oplossen, moet er een eind komen aan het bouwen van steeds luxere en dus duurdere woningen.

Hoewel dit laatste niet door Prof. Wiggerts werd beweerd, maakte hij hierover toch enkele interessante opmerkingen. Hij ging er namelijk vanuit dat er een kentering in de economische groei zal komen door afname van de bevolkingsgroei, gebrek aan energie en toenemend milieubesef. Deze kentering heeft consequenties voor de woningbouw; er dienen andere materialen te worden toegepast, terwijl de woningen minder kwetsbaar moeten worden (vgl. de gevolgen van een storing in de energieleverantie). Prof. Wiggerts' betoog was m.i. iets te veel gericht op die kentering in de groei en te weinig op de toekomstige ruimtelijke ordening, die immers van grote invloed zal zijn op de aard en omvang van de bouwproductie in de toekomst. De preadviseur volstond daarom met een korte uitleg van zijn ideeën dat de toekomstige bouwactiviteit meer zal moeten worden gericht op de renovatie en dat er een terugkeer moet komen naar het gesloten woonblok, waarbij de infrastructuur ingewikkelder wordt; onderwerpen die wel interessant zijn, maar pas actueel worden indien we weten hoe Nederland moet worden geordend.

Dezelfde soort onderwerpen sneed Drs. Van Onna aan in zijn preadvies „Consequenties van ontwikkelingen in de bouwnijverheid voor toekomstige taken en structuur”. Drs. Van Onna verwacht een verdere horizontale en verticale integratie in de bouwnijverheid. Omdat de heer Van Onna directeur is van één der grootste woningbouwverenigingen zou je verwachten dat hij bij de behandeling van toekomstige taken veel aandacht zou besteden aan de inbreng van de bewoners. Hoe hij die inbreng ziet, werd evenwel niet duidelijk. De inbreng van de woningbouwcorporaties werd wel duidelijk. Drs. Van Onna meent dat deze zich meer op het terrein van de stedbouwen dienen te begeven (horizontale integratie) omdat bewoners niet alleen een goed huis, maar ook een aantrekkelijke woonomgeving vragen; juist de woningbouwcorporaties komen zijns inziens het best voor de belangen der bewoners op. Mijn vraag: in hoeverre krijgen de bewoners dan inspraak?

Dat Drs. Van Onna zo goed op de hoogte was van de verlangens van bewoners werd mij niet duidelijk. Hij wist weliswaar te vertellen dat er meer aandacht moet worden besteed aan de kwalitatieve woningnood en dat de koopkrachtige vraag naar bouwproducten afneemt (het woord koopkrachtig begrijp ik niet in dit verband), maar over een belangrijk onderwerp als renovatie had hij m.i. vreemde ideeën. Hij zag bijv. weinig mogelijkheden voor toepassing van industrialisatie bij renovatie, omdat je in stadskernen moeilijk gebruik kunt maken van bouwkransen. Wat evenwel onder renovatie wordt verstaan (het vervangen van rotte kozijnen of het bouwen van nieuwe huizen op oude fundamenten) werd niet duidelijk, laat staan wat de bewoners hieronder verstaan. Jammer dat Drs. Van Onna hier onvoldoende op inging, want hij schijnt het wel te weten. Hij haalde immers zijn informaties uit *Telegraaf*, *Elseviers Weekblad*, *Algemeen Dagblad* en uit de futurologische geschriften van Prof. Polak, zoals hij schreef.

Mevr. De Ruiters maakte in haar preadvies „Toekomstige overheidstaak in relatie tot de bouwnijverheid” slechts enkele losse opmerkingen. Zij vindt dat de overheid actiever moet optreden, maar de maatschappelijke doeleinden dienen wel „te worden getoetst op hun merites voor de bouwnijverheid”. Mevr. De Ruiters was evenals Prof. Wiggerts onduidelijk over de ruimtelijke ordening in Nederland. Haar opmerking dat de derde Nota Ruimtelijke Ordening niet geënt moet worden op een bevolkingsprognose, maar op een bouwprognose (qua volume, programma en lokatie) klinkt leuk, maar is natuurlijk onzin.

Het symposium kwam, zoals reeds gezegd, niet aan appelschillen toe. Preadviseurs en forumleden werden daartoe niet gedwongen omdat de congresleiding het spelen met de votometer om achter vele weinig relevante ideeën van de aanwezigen te komen, interessanter vond. „Die een appeltje kan schillen zonder breken, mag een meisje zoenen zonder spreken”, luidt een Nederlandse zegswijze. Het symposium mocht niet zoenen; het bleef bij onzinnelijke aanbidding.

L. Hoffman

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i>	
Onzinnelijke aanbidding	945
Column	
Link (II), door <i>Drs. A. Ketting</i>	947
<i>Drs. C. M. F. van Lotringen:</i>	
Een Europese aanpak van de computerindustrie	948
<i>H. L. F. Verbraak:</i>	
Pensioenplicht: hoe lang nog?	950
<i>Drs. L. W. Binkhorst van Oudcarspel:</i>	
De internationale tarwemarkt	953
Toets op taak	
Ons geestesmerk in de wereldether, door <i>D. A. P. W. van der Ende</i> ..	958
Geld- en kapitaalmarkt	
Omslag op de geldmarkt, door <i>J. C. Pranger</i>	960
Au courant	
Goed dat er economen zijn, door <i>A. F. van Zweeden</i>	962
Boekennieuws	
Max Weber: Gezag en bureaucratie, door <i>Drs. A. Brand</i>	963

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerker: W. D. Franckena.

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224. Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.*
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: *in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

Abonnementprijs: *f 78,00 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f 46,80 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).*

Betaling: *Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptaart) op girorekeningno. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.*

Losse nummers: *Prijs van dit nummer f 2,50 (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekeningno. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.*

Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: *B.V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.*

Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.*

Onderzoekafdelingen:

*Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek*

We weten nu, na Nairobi, weer waar we (niet) aan toe zijn. Een plan voor een vernieuwd internationaal geldstelsel hoeft niet vóór 31/7/1974 klaar te zijn, om in september in de jaarvergadering 1974 van het IMF behandeld te worden. Daarna kunnen in 1975 de nationale ratificaties plaatsvinden. Merkwaardig toch dat de deskundigen trouwhartig een exacte „dead-line” vaststellen, terwijl iedere niet-deskundige met z'n (goud)klompen aanvoelt dat er in driekwart jaar geen concrete substantiële vorderingen gemaakt kunnen worden — enerzijds is daarvoor de huidige situatie te weinig chaotisch, anderzijds zijn de verschillen van inzicht over de toekomstige inrichting van het monetair bestel daarvoor te fundamenteel. (Het is verleidelijk deze, en de onmiddellijk volgende, uitspraken terloops ook even toe te passen op het fa-nenplan van de Europese Monetaire Unie). Mogelijk dat de financiële experts geloven in een „self-fulfilling prophecy”. Wanneer de te bereiken doeleinden/streefdata echter té duidelijk onrealistisch gekozen zijn, zou enthousiasme en daardoor een onverwacht gunstige afloop echter wel eens plaats kunnen maken voor teleurstelling met alle gevolgen van dien.

Een acute noodzaak voor een omvorming van het internationale geldstelsel is er niet. Er wordt incidenteel weliswaar steeds gesproken van „crisis”, maar dit is meer een kwestie van dramatisch-suggestieve terminologie dan dat werkelijk sprake zou zijn van een „beslissend stadium, keerpunt” (Van Dale) in de internationale (monetaire) verhoudingen; latente, reeds lang onderkende, zwakheden in het systeem hebben zich in dergelijke tijden in hun volle glorie gemanifesteerd, maar de facto leidde zulks niet tot principiële veranderingen. Aan de ene kant kunnen we ons gelukkig prijzen met de toch betrekkelijk stabiele constellatie; anderzijds ontvalt ons daarmee een nijpende reden die zou dwingen tot een spoedige herziening van het geldstelsel. We moeten echter oppassen dit laatste niet tot dogma te verheffen. Aan een l'art pour l'art-herziening van de IMF-regels is geen behoefte. Als blijkt dat het huidige monetair stelsel in de praktijk, ondanks (dan wel: dankzij) het hele en halve zweven, werkt in de zin dat een „normaal” handelsverkeer plaats vindt terwijl de bijbehorende, alsmede: autonome, financiële transacties „normaal” afgewikkeld worden, kunnen we slechts toegeven dat blijkbaar het vlees zwakker (dan wel: sterker) is dan de geest, en de codificatie aanpassen aan het heersende ongeschreven recht.

Het heimwee naar de „vaste edoch aanpasbare” wisselkoersen, waarvan in officiële IMF-kringen telkens melding

wordt gemaakt, heeft schijnbaar iets benauwends. De moeilijkheden om de theoretische definities en begrippen in de praktijk in te vullen, en de daardoor veroorzaakte problematiek, zijn bekend. Ook ervaart men thans dat min of meer zwevende koersen geen woorde hoeven te brengen, en weet men dat de omstandigheden in de afgelopen 30 jaar ingrijpend zijn gewijzigd. Het verlangen naar terugkeer tot de oorspronkelijke, zij het ietwat aangepaste, IMF-conceptie krijgt dan meer een religieuze (althans: relikwieuze) dan een economische rechtvaardiging.

Nu behoef men zich daarover allermijnst te verwonderen of zorgen te maken. Wellicht te weinig wordt in de discussies waarover het hier gaat, erkend dat „wij economen” eigenlijk niet zo erg rationeel bezig zijn. Het positie kiezen van de econoom is vaker irrationeel dan we wel menen. Begrippen als bijv. „goud” en „dollars” wekken bij de inwoners van de verschillende landen nu eenmaal associaties op die op een economisch niet verklaarbare wijze nogal van elkaar kunnen afwijken. Dit te erkennen hoeft ons niet mismoedig te stemmen, wel deemoedig. We dienen toe te geven dat de relaties tussen volkeren beheerst worden door subjectieve gevoelens van (on)macht, sympathie en antipathie, trots en prestige. De aard en de intensiteit van de internationale economische betrekkingen zijn daarvan een, zij het belangrijke, exponent. Hoe zeer een standpunt over een in eerste aanleg als technisch-economisch beschouwd (en als zodanig niet aangetast door de ontwikkelingen van de laatste twee jaar) onderwerp als de „link” bepaald wordt door de geloofsbelijdenis, en niet de wetenschappelijke overtuiging, van een econoom, moge blijken uit onderstaande bloemlezing 1) die toont hoe op zich zelf bekwame en integer mensen, ieder op basis van zijn eigen vooroordeel, tot geheel tegengestelde visies kunnen komen 2).

The primary and basic purpose of the Link is to increase the flow of development aid to Less Developed Countries ... from More Developed Countries ... other objectives ... one of which, (is) improvement of the international monetary system. ... if ... the basic objective cannot be achieved ... the enthusiasm for the Link would quickly evaporate. (G. Haberler)

... de band tussen S.D.R.-creatie en ontwikkelingsfinanciering. ... om een deugdelijk S.D.R.-stelsel te creëren. ... Het eigenlijke doel van de S.D.R.-creatie wordt nu niet louter naar de letter; maar ook naar de geest volkomen gediend ... (R. L. Haan)

It should be clear that a rational allocation of reserves has to be governed by entirely different principles than allocation of aid-volume of trade ... (G. Haberler)

... a link between special drawing rights and additional development funds ... the most appropriate way of injecting new liquidity into the international monetary system. (Niaz A. Niak)

The link would inevitably lead to continuous pressure ... Thus, a strong inflationary bias would be introduced ... (G. A. Kessler) Under the Link ... an essentially inflationary method of liquidity creation is bad in principle. (G. Haberler)

... all the fuss and bother about the inflationary consequences of the link cannot even be regarded as a storm in a teacup: it is more in the nature of a storm in a teaspoon. At any time, the link would scarcely be likely to add as much as one tenth of one per cent to total demand for output in the industrial countries. (Sidney Dell) Weliswaar neemt de exportvraag in een aantal landen toe, maar dit is niet hetzelfde als toename van de totale vraag, of inflatie. (R. L. Haan)

... the present system ... produces a chronic state of depression, from which it has to be rescued by the creation of purchasing power for the less developed countries to spend. This seems to me to be arrant nonsense ... (H. G. Johnson)

... a depression could exist together with price increases, ... apparent ... both in the United States and the United Kingdom. ... the old system had had a deflationary bias. ... there was something to be said for the link proposal which provided the developing countries with purchasing power (E. Eshag)

... if this link were to be ... — the S.D.R.-system would have to be completely amended and renegotiated; this would once more expose the international monetary system to manifold uncertainties; (G. A. Kessler)

Revolutionair is deze gang van zaken in geen enkel opzicht daar en de Special Drawing Account en de International Development Association beide reeds op hun eigen wijze opereren en hierin geen wijziging behoeven aan te brengen. (R. L. Haan)

Zoals gezegd in mijn vorige column: „link” kan volgens Van Dale betekenen „vals, gevaarlijk”, maar ook „slim, leep”. Wie 't weet mag 't zeggen.

A. Ketting

1) Het gaat hier om publikaties uit 1971 en 1972. Kortheidshalve blijven de biografische gegevens achterwege.

2) In dit verband: R. L. Haan, *Internationale Spectator* 8/9/1971, blz. 1475: „Het aantal argumenten is onuitputtelijk, evenals hun weerlegging!” Op blz. 1472 heet het nog: „Wat is er tegen deze eenvoudige en uitvoerbare gedachte in te brengen? Niets!”

Een Europese aanpak van de computerindustrie

DRS. C. M. F. VAN LOTRINGEN

De commerciële elektronische computer bestond 25 jaar geleden nog niet. Op het ogenblik vertegenwoordigt de wereldmarkt voor computers ongeveer een waarde van f. 35 mrd. per jaar. Terwijl de algemene groei van het bruto nationale produkt van de wereld, de laatste jaren 4 tot 6% per jaar heeft bedragen nemen de uitgaven voor computers en computerdiensten toe met een jaargemiddelde van ongeveer 18% (V.S. 15%, Europa 20% en Japan 30%). De oorzaak voor deze geweldige uitbreiding van de vraag is dat de computer de eerste door mensen uitgevonden machine is, die met succes kan worden gebruikt ter vergroting van de snelheid, precisie en doelmatigheid van de uitvoering van allerlei taken op de meest uiteenlopende gebieden als ziekenhuizen, banken, industrieën, vervoersbedrijven (wegtransportondernemingen, spoorwegen, luchtvaartmaatschappijen) en overheidsadministraties. Verwacht wordt dat deze sterke ontwikkeling zich voorlopig zal voortzetten en dat tussen 1970 en 1980 de computerindustrie de op twee na belangrijkste industrie in de wereld zal worden, d.w.z. na de petroleum- en de automobielenindustrie de derde plaats zal innemen.

Terwijl de computer voor het eerst ontwikkeld en verkocht is in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, is de computermarkt nu wereldwijd. Verwacht wordt, dat het aandeel van de V.S. op de wereldcomputermarkt zal verminderen van 57% op het ogenblik tot 49% in 1980. Aan de andere kant zou het aandeel van Europa op de wereldcomputermarkt toenemen van 24% tot 30% in 1980.

Het blijkt dus dat na de Verenigde Staten Europa de tweede plaats op de computermarkt inneemt, terwijl de derde positie gaat naar Japan, met ongeveer 9% van de wereldmarkt.

IBM

IBM heeft nagenoeg een monopoliepositie zowel op de Europese markt (56%) als op de wereldmarkt (62%). Geen enkele andere computeronderneming is er tot nu toe in geslaagd in belangrijke mate IBM concurrentie aan te doen, wat dus een ernstige bedreiging vormt voor de concurrenten van laatstgenoemde.

De Europese Computerindustrie (CII + Siemens + Philips + ICL) bezet de tweede plaats in Europa (18% van de markt) en de vierde op wereldplan (5,2%) achter IBM en twee andere Amerikaanse bedrijven (Honeywell en Univac).

Ofschoon het moeilijk is een precieze schatting te maken van de verdeling van de computermarkt in 1980 tussen de verschillende producenten, wordt aangenomen, dat IBM ondanks behoud van zijn overheersende positie op de wereldmarkt, zeer waarschijnlijk zijn eerste plaats in Europa zal moeten prijsgeven ten gunste van de Europese industrie, welke daarmee tevens de tweede plaats op de wereldmarkt zou gaan innemen. Op de lange duur zal dus geen enkele andere Amerikaanse onderneming dan IBM op de computermarkt een plaats van enig belang innemen. Deze schattingen zijn gegrond op de volgende gegevens.

- Gedurende de laatste 5 jaar, hebben twee van de bekendste Amerikaanse ondernemingen, General Electric en RCA hun activiteiten op het gebied van de productie van computers gestaakt, omdat het rendement op het geïnvesteerde kapitaal te laag werd beoordeeld.
- Daartegenover hebben gedurende dezelfde periode de drie Europese computerbedrijven Siemens, Philips en CII een snelle ontwikkeling doorgemaakt. Dit kan grotendeels worden toegeschreven aan de door de diverse Europese regeringen gevolgde politiek (Plan Calcul, gelanceerd door Frankrijk in 1966, dat leidde tot de oprichting van CII; interventies van de Duitse regering sinds dezelfde datum, ten gunste van Siemens; voorkeur welke door de Nederlandse regering bij de aankoop van computers aan produkten van Philips wordt toegekend). Een gunstige omstandigheid is verder, dat de drie genoemde bedrijven 4 juli jl. hebben besloten hun onderzoek resp. ontwikkelings- en produktieprogramma's in Unidata enigermate te coördineren.
- Tenslotte ziet het er naar uit, dat in de komende jaren een steeds sterkere coördinatie van de politiek van de verschillende Europese regeringen in EG-verband zal plaatshebben 1). Het belang hiervan is groot. Immers, kunnen de verschillende Europese producenten thans nog geen volledig profijt trekken van één grote Europese markt welke hun door het EEG-verdrag in het vooruitzicht is gesteld. De enige die van de Gemeenschappelijke markt volledig profijt heeft getrokken, omdat zij blijkbaar over voldoende middelen beschikt om internationaal te opereren, is IBM met zijn filialen. De preferentiële nationale politiek in de Europese landen ten aanzien van *overheidsaankopen* heeft tot een fragmentering van de markt in belangrijke mate bijgedragen. Dergelijke preferenties in de publieke sector zijn trouwens ook niet verenigbaar met het EEG-verdrag, en het is ondenkbaar, dat de Gemeenschap toestaat dat zulke maatregelen gehandhaafd blijven als permanente kenmerken van de ondersteuningspolitiek ten gunste van de eigen industrie.

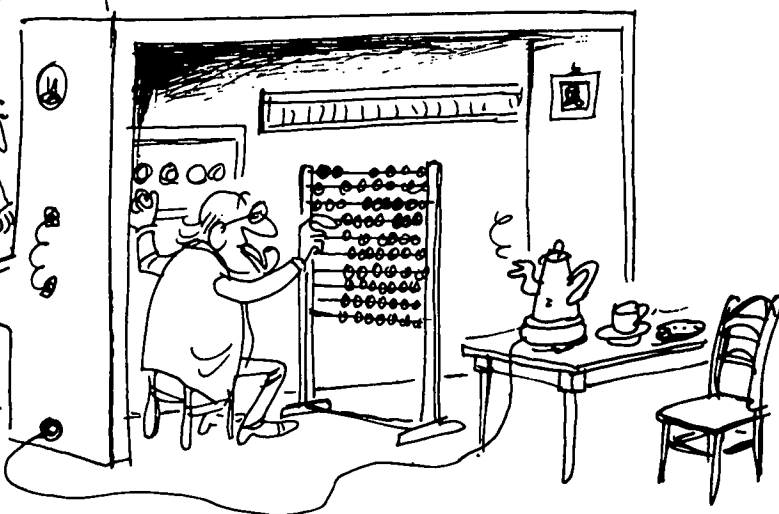
Subsidie-politiek

Een andere reden voor het onbevredigende karakter van de huidige situatie is dat de subsidie-politiek op dit gebied in de verschillende landen nationaal georiënteerd is. Dit betekent geen kritiek op bestaande subsidie-maatregelen, want financiële steun aan de zeer grote bedragen aan investeringen vergende computerindustrie is noodzakelijk gebleken. Het bevordert de Europese nationale acties op het gebied van research en ontwikkeling en de commercialisatie van de produkten van een „infant” industrie, welke een

1) Onlangs nog heeft de EG-Raad de Europese Commissie verzocht op korte termijn dienaangaande voorstellen te doen.

$\sqrt{2490745284957} =$

Electronical Computers Corp. Inc.

grote betekenis heeft voor de vooruitgang van de samenleving.

Maar het feit, dat de financiële steun nationaal wordt verleend, levert groot nadeel op, omdat dit de markt en de industriële structuren gefragmenteerd houdt.

Er zullen dus in EG-verband in de toekomst nog belangrijke veranderingen moeten plaatsvinden, willen de in het begin van dit artikel gegeven schattingen werkelijkheid worden. Daarvoor is niet alleen voldoende een krachtige Europese samenwerking op bedrijfsniveau, maar ook een coördinatie van de overheidssteun.

In dit verband moet nog op het volgende worden gewezen. Wanneer men de huidige situatie ziet, is het duidelijk, dat het getij ongunstig is voor bedrijven, welke zich nog niet of nauwelijks op de computermarkt hebben bewegen. Immers, blijken de verkoopkosten t.o.v. een gebruiker die reeds over een computer van dezelfde makelij beschikt half zo hoog te zijn als die t.o.v. een nieuwe gebruiker en vijf keer minder dan die t.o.v. iemand met een computer van een andere makelij. Bovendien blijkt dat de prijs per computereenheid volgens een regel welke naar het schijnt op de industrie als geheel van toepassing is, elke keer als het productievolume verdubbelt met ongeveer 15% zakt.

Deze harde feiten laten zien, dat als in Europees verband een ernstige poging wordt ondernomen om te komen tot een eigen sterke computerindustrie men zich tevens bewust moet zijn van de zojuist gesignaleerde economische wetmatigheden.

Software

De situatie is hier voor Europa gemakkelijker, omdat waar we ons bevinden in een snel groeiende markt, het niet noodzakelijk is zulke grote bedragen als in de hardware te investeren om iets van waarde te produceren. Bedrijven van zeer grote omvang bestaan in Europa niet in deze sector. De spectaculaire expansie welke zich de laatste jaren heeft voorgedaan is vooral met het ontstaan van een groot aantal meestal kleinere bedrijven gepaard gegaan. Verwacht wordt, dat de software-markt in de toekomst nog aanzienlijke ontwikkelingen zal doormaken. En het is niet uitgesloten, dat Europa hier een groot aandeel van de markt zal verwerven. Dit zou een gunstig evenwicht vormen voor de voor Europa minder gunstige concurrentieverhoudingen in de hardware-sector.

In dit verband zij gewezen op de nog veel voorkomende gewoonte van gebruikers van computers om dié software aan te schaffen, welke hun hardware-leveranciers beschikbaar hebben. Deze situatie is niet in het belang van de gebruiker en belemmert een gezonde mededinging. Nodig is daarom

een ontwikkeling naar standaardisatie en overdraagbaarheid van programma's; dit kan leiden tot een situatie, waarin de programma's kunnen worden beschouwd als volledig aparte produkten.

Het ontstaan van een groot aantal kleine bedrijven welke willen profiteren van een nieuw gebied waar het veeleer aankomt op vindingrijkheid dan op technologie, is op zich een bemoedigend teken en een bewijs van de ondernemingsgeest in Europa. Maar het zou een vergissing zijn te denken, dat de Europese industrie zijn positie zou kunnen versterken met een te gefragmenteerde produktiestructuur op het gebied van de software. Het is bepaald noodzakelijk te beschikken over een minimale omvang van bedrijven die Europa in staat stellen blijvend een sterke marktpositie in te nemen.

Conclusie

Om op voldoende omvangrijke schaal te kunnen werken, is een krachtige samenwerking binnen de Europese computer-industrie noodzakelijk. Verwezen zij in dit verband nog naar de verklaring van de Europese topconferentie op 19 en 20 oktober 1972 in Parijs, welke het belang onderstreept van een gemeenschappelijke industriële basis in de EG. Als een van de middelen om deze te bereiken wordt gezien de ontwikkeling, in de technologisch geavanceerde sector, van Europese bedrijven. Dit politieke streven is vooral op de computer-sector van toepassing. Ten einde het evenwicht in de concurrentiesfeer te herstellen, het hoofd te bieden aan de behoeften van een evenwichtige economische ontwikkeling en een zekere mate van onafhankelijkheid te bevorderen, is het noodzakelijk een Europese productiecapaciteit van behoorlijke omvang in de hardware-sector te creëren. De samenwerking welke onlangs tussen Siemens, CII en Philips tot stand is gekomen, is een belangrijke, maar slechts een eerste stap op de lange weg die nog moet worden afgelegd.

Tevens is het noodzakelijk dat de nationale steunpolitiek van de verschillende landen van de EG meer op elkaar wordt afgestemd. Als elk land doorgaat op de eerste plaats zijn eigen nationale belangen te beschermen, zal er uiteindelijk nooit een bevredigende oplossing komen.

Wat de software-sector betreft, dient enige concentratie te worden bevorderd. Dit zou bijv. kunnen gebeuren door middel van toepassing van tussen (EG)-overheid en bedrijfsleven te sluiten contracten, een systeem waarmee gunstige ervaringen zijn opgedaan o.a. in Engeland: alleen al tussen maart 1972 en maart 1973 heeft de Engelse overheid 200 contracten ter waarde van £ 2 mln. met de software-industrie afgesloten.

C. M. F. van Lotringen

Pensioenplicht: hoe lang nog?

H. L. F. VERBRAAK*

Inleiding

In februari 1971 werd door een Pensioencommissie van de Stichting van de Arbeid het zgn. *Interimrapport inzake het pensioenvraagstuk* uitgebracht. Dat rapport bevat een technisch verantwoorde oplossing voor het pensioenvraagstuk, die gebaseerd is op voortgezette pluriforme uitvoering door pensioenfondsen en levensverzekeraars. Hoe pluriform die uitvoering zou moeten zijn, wist men niet, want sommige leden zijn pluriformer dan andere. Wel hoopte de commissie destijds binnen enige maanden omtrent de betreffende „kernvragen” een beslissing te kunnen nemen.

Nu er weer twee jaren zijn verstreken en van die beslissing niets is gebleken, mag wel worden aangenomen, dat het hier om als principieel beoordeelde beleidsvragen gaat. Te betreuren is, dat de definitieve oplossing van het pensioenvraagstuk vertraagd wordt door beleidskwesties in het vlak van de uitvoering, die met de eigenlijke technische oplossing niets te maken hebben.

In de afgelopen maanden zijn er weer enkele malen artikelen over de pensioenplicht in de pers verschenen. Soms is daarvan de strekking dat het griezelig lijkt ambitieuze pensioenplannen met een waardevastheid *coûte que coûte* in te voeren, die de loontrekkenden ongevoeliger maken voor de inflatie. Soms is de strekking, dat het door de sociaal-economische omstandigheden nog wel heel lang zal duren, voor de pensioenplicht tot een betekenende omvang operationeel zal zijn; men denkt daarbij dan aan de jaren na 1980.

Een oplossing dus op lange termijn: de vraag is zelfs, of het hier niet om mosterd na de maaltijd zal gaan. Nu al is het pensioenvraagstuk voor grote delen van de bevolking in de praktijk goeddeels opgelost. Er is immers een AOW, die netto vrijwel het netto-minimumloon benadert (AOW-zakje is minimum-loonzakje). Voor iemand, die bijv. f. 18.000,— jaarloon all-in geniet, zal het AOW-pensioen er te zamen met een bescheiden ondernemings- of bedrijfstakpensioen ad f. 1.000,— per jaar voor zorgen, dat het netto inkomen onmiddellijk na pensionering zo'n 75% bedraagt van dat inkomen onmiddellijk daarvóór. Tekenend is in dit verband ook, dat het Bedrijfspensioenfonds voor de Metaalindustrie, met zijn als bepaald gunstig bekend staande regeling, geen pensioen verleent over een franchise van rond 1,2 maal het minimumloon.

Globaal genomen is het pensioenvraagstuk voornamelijk van betekenis gebleven voor personen met middelbare en hogere inkomens. Invoering van een gedetailleerde pensioenplicht kan ertoe voeren, dat een stuk loonruimte van allen wordt gebruikt om met name de pensioenen bij de middelbaar en hoger gesalarieerden te verbeteren. In het licht van de huidige discussies omtrent de inkomensverdeling zal de invoering van de pensioenplicht dus wel tijd moeten vergen.

Een en ander roept de vraag op, of het niet mogelijk is om door minder vergaande en perfectionistische maatregelen

dan bij een integraal, tijdrovend pensioenplan, maar door relatief eenvoudiger wetsingrepen, te bouwen aan een verbetering van het bestaande pensioenstelsel op kortere termijn. In het navolgende zullen de vier hoofdelementen van het gememoreerde interimrapport worden besproken, waarbij telkens zal worden ingegaan op de kwestie, of op kortere termijn door deelmaatregelen enige orde kan worden geschapen in het bestaande pensioenstelsel, dat een onvolkomen en rommelige aanblik geeft.

Hoofdelementen van het interimrapport

Deze hoofdelementen zijn:

- a. de oplossing van het mobiliteitsvraagstuk, voor zover dat door de pensioenen wordt beïnvloed;
- b. de plicht tot minimumpensioen;
- c. de verevening van ongelijke lasten;
- d. de waardevastheid van ingegaan pensioen.

Ad a. Mobiliteit

In de pensioenwereld van nu is een fors streven waarneembaar tot aanpassing van gekweekte pensioenen aan stijgende lonen en prijzen. Dat gebeurt op verschillende manieren. Er zijn twee systemen, die elk, mits consequent landelijk toegepast, een aanvaardbare oplossing bieden voor het mobiliteitsvraagstuk. Deze twee stelsels worden aangeduid met „dienstjarenstelsel” en „levensjarenstelsel”.

Bij het dienstjarenstelsel zorgt de werkgever, waar een man in dienst is, er tijdens dat dienstverband voor, dat pensioen wordt verleend over *bij hem* doorgebrachte diensttijd; niet alleen naar het loon- of prijspeil aan het einde van het dienstverband, maar naar dat bij pensionering. De werkgever trekt zich dus alléén iets aan van de dienstjaren bij hem, maar zorgt er bij de „slapers” (personen met premievrije rechten) door aanpassing bovendien voor, dat hun aanspraken up to date blijven. Dit dienstjarenstelsel wordt bij de meeste bedrijfstakpensioenfondsen toegepast. Bij ondernemingsfondsen is het niet gewild, omdat veel werkgevers er niet voor voelen nog geld te spenderen aan slapers. Duidelijk is, dat — bij consequente landelijke toepassing van dit stelsel — elke man, over zijn verschillende dienstverbanden te zamen, globaal genomen kan komen tot een bevredigend aangepast pensioen.

Bij het levensjarenstelsel daarentegen doet elke werkgever meer voor zijn werknemers en niets voor zijn ex-werknemers. Voor zijn werknemers geeft hij namelijk ook pensioen over jaren tussen de 25e verjaardag en de latere indiensttreding, maar dit laatste alléén voor het verschil tussen het salaris bij indiensttreding en dat bij vertrek. Als

* De auteur is actuaire.

iedere werkgever dit stelsel toepast, is er geen reden om aan slapers nog iets te doen, omdat die bij een volgende werkgever pensioen krijgen voor hun latere salarisstijging ook over de inmiddels doorleefde jaren.

Voorbeeld toepassing levensjarenstelsel

Iemand werkt 10 jaar bij werkgever A, 10 jaar bij werkgever B en tenslotte 20 jaar bij werkgever C; zijn pensioengrondslag wordt (eenvoudshalve) verhoogd conform de trend, dus zonder promoties. De grondslag bedraagt aldus:

f. 5.000,— bij de aanvang, f. 10.000,— bij overgang van A naar B, f. 20.000,— bij overgang van B naar C en tenslotte f. 80.000,— op 65-jarige leeftijd.

Pensioenberekening:

bij werkgever A:
 $10 \times 1,75\%$ van f. 10.000,—, dus f. 1.750

bij werkgever B:
 $10 \times 1,75\%$ van f. 20.000,—, dus „ 3.500

plus $10 \times 1,75\%$ van (f. 20.000,— — f. 10.000,—), dus „ 1.750

bij werkgever C:
 $20 \times 1,75\%$ van f. 80.000,—, dus „ 28.000

plus $20 \times 1,75\%$ van (f. 80.000,— — f. 20.000,—) dus „ 21.000

Totaal f. 56.000

Dus in totaal f. 56.000,—, of 70% van de laatste grondslag ad f. 80.000,—.

Bij dit levensjarenstelsel treden dus geen lasten op voor slapers. Het wordt al toegepast bij enkele bedrijfspensioenfondsen en het is bij meerdere bedrijfspensioenfondsen in studie genomen; hier en daar wordt het ook bij ondernemingspensioenfondsen gebruikt.

Men moet landelijk kiezen of voor het ene stelsel, of voor het andere, maar men kan niet ieder zijn gang laten gaan; anders zal men, overgaande van een groep met dienstjarenstelsel naar een groep met levensjarenstelsel, ten dele een dubbel pensioen verwerven, maar men zal bij overgang in omgekeerde richting in de kou blijven staan. In het kader van het landelijke pensioenstelsel opteert het interimrapport voor het levensjarenstelsel.

Gesteld nu eens, dat er geen landelijk verplicht pensioenplan is en men zoekt wel naar een „verkeersregel”, die ertoe verplicht bij pensioenaanpassingen één stelsel te volgen. Welk stelsel is dan het beste, het dienstjarenstelsel of het levensjarenstelsel?

Het antwoord op deze vraag kan worden gevonden in het probleem van de inkrimpende ondernemingen en bedrijfstakken. Bij inkrimping kunnen door het dienstjarenstelsel de lasten zeer aanzienlijk oplopen, omdat men daar krijgt te maken met een onevenredig zware last voor de vele slapers van zo'n bedrijfstak. Bij het levensjarenstelsel daarentegen gaat het alleen om de rechten van actieven. De slapers spelen in de rechtenverdeling geen rol meer. Dit pleit voor invoering van het levensjarenstelsel als verkeersregel.

Om dit laatste te illustreren de resultaten van enig rekenwerk: Stel, er is een bedrijfstak, die jarenlang constant in omvang is gebleven, en die begint in te krimpen op de voet van 7% per jaar. De leeftijdsopbouw wijzigt zich hierbij niet (dergelijke gevallen van inkrimping à 7% zonder wijziging van leeftijdsopbouw doen zich in de praktijk voor).

Voor vier modellen is berekend, hoe dan de lasten in procenten van de pensioengrondslag gaan oplopen. Deze modellen zijn:

- dienstjarenstelsel; volledige kapitaaldekking in die zin, dat aan het einde van elk jaar gedekt moeten zijn de pensioenen, die dan oorzakelijk aan het verleden kunnen worden toegerekend;
 - dienstjarenstelsel; gemengd kapitaaldekking en omslag, zoals dat bij vele bedrijfspensioenfondsen wordt toegepast (d.w.z. dekking van optrekkingen over achterliggende jaren in een periode van ca. 25 jaren na elke optrekking);
 - levensjarenstelsel; volledige kapitaaldekking;
 - levensjarenstelsel; gemengd kapitaaldekking en omslag.
- De berekeningsuitkomsten staan in de tabel vermeld.

Berekeningsuitkomsten bij verschillende modellen voor de pensioengrondslag

Aantal jaren na aanvang van de inkrimping	Jaarlast per eenheid pensioengrondslag in procenten van die bij de aanvang van de inkrimping a)			
	dienstjaren, kapitaaldekking	dienstjaren, gemengd	levensjaren, kapitaaldekking	levensjaren, gemengd
5	124%	124%	100%	118%
10	151%	154%	100%	133%
20	211%	237%	100%	155%
30	260%	339%	100%	158%
40	274%	427%	100%	158%

a) Ter verantwoording: Er werd gerekend met een min of meer „normale leeftijdsopbouw”, waarbij de pensioengrondslagen som in de lage leeftijdsklassen (25 jaar) ongeveer 1,5 maal zo hoog is als de pensioengrondslagen som in de hoge leeftijdsklassen (64 jaar). Er werd 7% jaarlijkse loonpeilstijgingen verondersteld met volledige aanpassing van aanspraken. De rekenrente was 4%; met rentewinst is geen rekening gehouden, evenmin als (daartegenover) met waardevermindering van ingegane pensioenen.

Uit dit overzicht blijkt, dat bij het dienstjarenstelsel op den duur zeer grote moeilijkheden ontstaan. Bij het levensjarenstelsel loopt alles geheel glad bij kapitaaldekking, terwijl bij gemengde kapitaaldekking-omslag de lasten geleidelijk wel oplopen door het relatief zwaarder drukken van de inhaal uit vroegere optrekkingen, maar toch beneden een overbrugbaar niveau blijven.

Geconcludeerd kan dus worden, dat het wenselijk is om als verkeersregel het levensjarenstelsel te kiezen. Ter vermindering van misverstand: zolang er geen pensioenplicht is, kan niemand redelijkerwijze de wettelijke verplichting opleggen tot aanpassing van gekweekte pensioenen aan een stijgend loonen prijspeil, maar men kan wel de verplichting opleggen, om bij vrijwillige (gehele of gedeeltelijke) doorvoering van zodanige aanpassingen geen onderscheid te maken tussen na een zekere leeftijd vervulde dienstjaren en elders na die leeftijd geleefde jaren (ieder heeft het recht thuis te zitten of te wandelen, maar wie gaat rijden, moet rechts houden).

Naar mijn mening zou een dergelijke verkeersregel zonder veel moeite in de Pensioen- en spaarfondsenwet kunnen worden neergelegd. Wel zou dan een overgangstermijn van enkele jaren moeten gelden, waarin ondernemingen en bedrijfstakken de komende verkeersregel kunnen integreren in hun pensioenbeleid. Met name bij die werkgevers, die het dienstjarenstelsel toepassen, zonder indexatie voor de slapers, leidt nl. invoering van het levensjarenstelsel tot een zekere lastenverhoging (ca. 20% van de bestaande pensioenlasten).

Ad b. Minimumplicht

In het interimrapport is geen uitspraak gedaan omtrent de hoogte van het eventuele verplichte pensioen. Wel zijn daar zuiver als voorbeeld calculaties gegeven omtrent 1,75% of 1,5% pensioen per dienstjaar over het deel van het loon boven een zekere franchise (10/7e AOW bijv.) en tot een zeker maximum.

Stel, dat er voorlopig geen echte pensioenplicht valt te realiseren, dan blijft het vooralsnog een probleem, dat er bedrijven en bedrijfjes zijn waar op pensioengebied niets gebeurt. Deze „witte vlek” is slinkende: tot voor enkele jaren behoorde bijv. een gedeelte van de detailhandel ertoe, maar ook daar is nu een belangrijke bedrijfspensioenregeling. Toch zijn er bijv. nog wel onverzekerde klompenmakersnechts; ook zijn er personen in dienst van splinters van bedrijfstakken, waar de vakvereniging op pensioengebied geen toegang heeft door het ontbreken van geschikte werkgeversorganisaties. Maar het gaat hier duidelijk om een randprobleem.

Voor zover het nuttig wordt geacht, dat vooruitlopend op de integrale pensioenplicht een oplossing moet worden gevonden, zou voorlopig kunnen worden volstaan met de invoering niet van een pensioenplicht, maar van een zekere premieplicht. Een dergelijke premieplicht zou bijv. kunnen

zijn, dat elke werkgever voor zijn gezamenlijk personeel een pensioenvoorziening dient te hebben, die aan kosten meebrengt 20% van het loongedeelte tussen 10/7e maal de AOW en bijv. f. 18.000,— (dit zal veelal neerkomen op maar 2% à 3% van de totale loonkosten). Ook hier een overgangperiode: de minimumpremie wordt geleidelijk bereikt en wel door de al geldende premie jaarlijks te verhogen met een bedrag, groot 25% van het deel van de loonsverhogingen, dat de compensatie van de prijsstijgingen overtreft. Voor een dergelijke, geleidelijk in te voeren premieplicht sprak destijds ook het rapport *Pensioen voor Allen* van het wetenschappelijk instituut van het NVV zich uit.

Een premieplicht in plaats van een pensioenplicht is niet nieuw; sommige CAO's kennen al sinds jaren een premieplicht, die daar bevredigend werkt. Destijds werd daar volstaan met een eenvoudige premieplicht in de plaats van een gedetailleerde pensioenplicht via een bedrijfspensioenfonds, omdat de meeste ondernemingen al een behoorlijke ondernemingspensioenregeling hadden; voor de oplossing van het resterende randprobleem bij een kleine minderheid van ondernemingen zou een pensioenplicht daar te veel overhoop hebben gehaald. Een situatie dus, grosso modo vergelijkbaar met die op landelijk niveau, waarbij bepaald geen echte pensioenplicht in optima forma nodig lijkt om het signaleerde randprobleem op te lossen.

Ad c. Ongelijke lasten

In het interimrapport is een financieringssysteem gebruikt (zgn. inhaalsysteem), dat buitengewoon gevoelig is voor verschillen in leeftijdsopbouw; daarom, en ook op meer principiële gronden, is het volgens dat rapport noodzakelijk, dat bij de landelijke pensioenplicht een gehele of gedeeltelijke verevening van de lasten plaatsvindt. Die lasten zouden immers voor verschillende groepen van werknemers, afhankelijk van de leeftijdsopbouw, zonder verevening te sterk kunnen verschillen. Indien er geen pensioenplicht is, maar wel een zekere premieplicht, dan is er vanzelfsprekend geen *formele* noodzaak tot verevening. De premieplicht is immers uniform en door een ongunstige leeftijdsopbouw zal een relatief lager pensioen worden verworven. Zijn die verschillen in pensioenhoogte, afhankelijk van de leeftijdsopbouw, in de praktijk zeer groot? Deze vraag dient in het algemeen ontkennend te worden beantwoord, indien men uitgaat van de in de pensioenpraktijk meestal geldende dekkingstelsels, te weten hetzij volledige kapitaaldekking, hetzij het in het voorgaande bedoelde gemengde stelsel van kapitaaldekking met omslagelementen.

In dat voorafgaande werd bij wijze van voorbeeld ingegaan op een leeftijdsopbouw, waarbij de jongere leeftijdsklassen 1,5 maal zo dicht met pensioengrondslagen bezet zijn als de oudere leeftijdsklassen. Voor de praktijk kan worden aangenomen, dat bij groepen van enige omvang de verhoudingsfactor vrijwel steeds zal liggen tussen 2 (gunstige opbouw) en 1 (ongunstige opbouw). Rekenend in de onder a besproken vier modellen blijkt dan, dat de pensioenopbrengst per gulden premie van groep tot groep, afhankelijk van de leeftijdsopbouw, kan verschillen met een variatie van ca. 10%. Hieruit volgt, dat de invloed van de leeftijdsopbouw bepaald onbetekenend is ten opzichte van die van inkrimping van een groep; voor dit laatste effect werden ad a verhoudingscijfers gegeven.

In groepen, waar geen bedrijfspensioenregeling geldt, kan zich niettemin de situatie voordoen, dat een werkgever bijv. één 64-jarige in dienst heeft, en die koopt dan voor zijn premiegulden nog niet de helft van wat de gemiddelde deelnemer in een min of meer normale groep aan pensioen kan kopen. Extreme situaties als hierbedoeld zullen overigens nauwelijks meer optreden, omdat er niet veel werkgevers meer zullen zijn met één of slechts enkele oudere werknemers, die niet reeds vallen in grotere groepen van bedrijfspensioenfonds. In die gevallen zal verder het loon zo

weinig verschillen van het minimumloon, dat naast de AOW weinig aanvulling nodig is. Ook hier dus weer een extreem randprobleem. Het lijkt nauwelijks zinvol, om een landelijke verevening voor dergelijke extreme situaties op touw te zetten nog voordat er een uiteindelijke pensioenplicht verschijnt van het model van het interimrapport.

Ad d. Waardevastheid ingegane pensioenen

In het interimrapport wordt geopteerd voor waardevastmaking van de onder de pensioenplicht ingegane pensioenen. In het model van dat rapport wordt dit gerealiseerd via een verevening van toeslagen.

In de praktijk van de bestaande pensioenregelingen wordt er meer en meer toe overgegaan, om de overschotten als gevolg van gunstige verschillen met name tussen gemaakte en benodigde intrest te gebruiken voor toeslagen op ingegane pensioenen. Dit geschiedt zowel bij eigenbeheerde fondsen, als bij de verzekeringscontracten, waar een deel van de rentemarge in de vorm van rentewinstdeling ter beschikking wordt gesteld. De beschikbare rentemarge zal zo'n 2 à 3% van het pensioenvermogen bedragen. Omdat maar een deel van het pensioenvermogen betrekking heeft op ingegane pensioenen, komt de totale rentemarge meestal neer op 4% tot 8% van het vermogen voor de ingegane pensioenen.

M.a.w.: de rentemarge maakt het in de praktijk mogelijk de inflatie op ingegane pensioenen tot zo'n 4% à 8% per jaar op te vangen. De combinatie van een welvaartsvaste AOW en een zo al niet geheel, dan toch nagenoeg waardevast aanvullend pensioen is bepaald niet onaantrekkelijk. Een pensioenplicht naar het voorbeeld van het interimrapport heeft vanzelfsprekend als extra voordeel de min of meer gegarandeerde waardevastheid van het aanvullend pensioen tot in de nodige decimalen, maar dat is verre toekomstmuziek.

Omdat bij verschillende pensioenregelingen nog het gebruik bestaat de marges te besteden bijv. voor premieverlaging in plaats van pensioentoeslagen, is de vraag gewettigd of ook hier geen verkeersregel wenselijk zou zijn in het belang van het redelijk functioneren van het bestaande stelsel. Bijv. een voorschrijf, volgens welke ter beschikking komende overschotten wegens marges in tariefsgrondslagen primair gebruikt worden voor toeslagen op pensioenen, voordat aan die overschotten een andere bestemming wordt gegeven. Een dergelijke regel is zelfs enige decennia lang effectiever dan een pensioenplicht, die in wezen niet meer kan bevatten dan een toeslageregeling voor pensioenen, gevestigd na invoering van die plicht.

Samenvatting en conclusies

Het voorgaande resumerend kan het volgende worden gesteld. Er wordt druk gestudeerd op een algemene pensioenplicht, die naar goed vaderlandse wijze allerlei zaken perfect gaat regelen, maar zeer laat.

Intussen zijn er in de pensioenwereld allerlei fricties en onvolkomenheden, die nodeloos een ongunstig beeld geven, maar die op betrekkelijk korte termijn grotendeels zijn te verhelpen, door:

- een verkeersregel: wie vóór de pensioendatum het pensioen van een actieve deelnemer aanpast aan stijgende lonen en prijzen, zal die aanpassing ook uitstrekken tot elders doorgebrachte jaren (levensjarenstelsel);
- nog een verkeersregel: overschotten primair gebruiken voor waardevastheid ingegane pensioenen;
- geleidelijke invoering van een landelijke minimumpremieplicht van niet te hoog niveau, overigens naar het voorbeeld van hetgeen in sommige CAO's wordt aangetroffen.

Die reeks van maatregelen zal niet voeren tot een volledige oplossing van het pensioenvraagstuk. Ook na invoering

De internationale tarwemarkt

DRS. L. W. BINKHORST VAN OUDCARSPÉL*

Prijsverhoging juli 1972 tot januari 1973

Gedurende de periode van juli 1972 tot januari van dit jaar zijn de exportprijzen op de internationale tarwemarkt met 50% of meer gestegen. Om deze prijsontwikkeling in perspectief te kunnen zien, zijn van de exportprijzen van een viertal tarwekwaliteiten in tabel 1 de jaargemiddelden voor de vier oogstjaren 1968/1969 tot en met 1971/1972 en de maandgemiddelden voor de maanden juli 1972 tot en met maart van dit jaar, weergegeven.

Tabel 1. Exportprijzen (fob) (in \$ per ton)

Periode	Australië	Canada	Verenigde Staten	
	faq	No. 1 CWRS a) 14%	No. 2 Hard Winter (Ord.)	No. 2 Nor/Dk, Northern Spring 14%
	fob	fob Thunderbay	fob Gulf	
juli/juni				
1968/1969	57,98	68,34	62,83	67,24
1969/1970	53,93	64,30	57,28	62,10
1970/1971	57,63	66,51	60,26	67,24
1971/1972	57,74	64,67	60,26	66,14
1972				
juli	58,42	65,04	60,26	65,40
augustus	60,94	68,71	62,10	68,34
september	72,86	81,57	76,06	79,37
oktober	85,17	93,33	87,45	87,45
november	88,11	88,89	88,96	88,19
december	105,94	96,19	102,69	97,37
1973				
januari	105,12	100,00	108,47	102,15
februari	103,03	100,70	98,88	94,80
maart	100,60	100,74	98,50	93,59

Bron: Internationale Tarwe Raad.

a) CWRS is een afkorting voor Canada Western Red Spring; de aanduiding voor Canadese tarwe, welke vanaf 1 augustus 1971 geleidelijk aan de aanduiding Manitoba zal vervangen. Tijdens een overgangperiode werd No. 1 CWRS 14% tegen dezelfde prijs aangeboden als Manitoba No. 2, waarvoor de prijzen voorafgaande aan het oogstjaar 1971/1972 gegeven zijn.

Opmerkelijk zijn de snelle verhoging van het prijspeil, de veranderingen in de verschillen tussen de exportprijzen en de daling in februari. De snelle prijsverhoging is kenmerkend voor een verkopersmarkt van een produkt, dat de ko-

zullen hier en daar moeilijkheden blijven bestaan bij werkgevers met een gering aantal beter gesalarieerde, oudere werknemers, die niet vallen in de werkingsfeer van een bedrijfspensioenfonds. Met name voor de middelbare en hogere loon-inkomens lijkt een werkelijk bevredigende oplossing op langere termijn alléén te realiseren via een pensioenplicht naar het model van het interimrapport.

H. L. F. Verbraak

pers, ongeacht de hoogte van de prijs, gedwongen zijn te kopen.

De exportprijs van Australische faq staat normaal lager genoteerd dan die der andere drie kwaliteiten in hun respectieve exportposities. In november 1972 echter waren de prijzen praktisch gelijk en vanaf december werden No. 1 CWRS 14% en No. 2 Nor Dk. Northern Spring 14% over het algemeen zelfs lager genoteerd. Hetzelfde geldt voor No.2 Hard Winter (ord.) fob Gulf (Golf van Mexico), die altijd goedkoper is dan de No. 2 Nor Dk. Northern Spring 14% fob Gulf, maar vanaf november duurder was.

Ten gevolge van een misoogst had Australië maar weinig tarwe aan te bieden. Aankopen door de Sowjetunie van Amerikaanse tarwe beliepen ca. 11 mln. ton en bestonden in hoofdzaak uit Hard Winter. Ook van deze tarwe was het aanbod krap. Aan de andere kant was er nog voldoende Northern Spring in voorraad en deze staat in directe concurrentie met de Canada Western Red Spring (CWRS). De veranderde prijsverhoudingen reflecteerden de verschillen in statistische positie der onderscheidene tarwekwaliteiten.

Aan de prijsdaling in februari, die voor Amerikaanse tarwe reeds in januari begon, ligt een verscheidenheid van binnenlandse Amerikaanse factoren ten grondslag. Er bestonden moeilijkheden met de verscheping. Produktiebeperkingen voor de huidige oogst werden ingetrokken. De leningen, die de overheid op tarwe van de oogsten in 1972 en voorgaande oogsten verleende, zullen niet meer verlengd worden, waardoor deze tarwe, naar aller verwachting, nog dit oogstjaar op de markt zal komen, terwijl de Commodity Credit Corporation haar voorraden ten verkoop aanbod. Hierdoor hebben vele bezitters van tarwe in de Verenigde Staten hun posities geliquideerd en werd de prijs op de internationale tarwemarkt gedrukt.

Deze prijsontwikkeling is een gereede aanleiding om enige van de belangrijkste factoren, die de internationale tarwemarkt beïnvloeden, nader in oenschouw te nemen.

*) De auteur was „chief economist” van de Internationale Tarwe Raad. Alle cijfers in dit artikel zijn óf overgenomen óf gebaseerd op gegevens van de Internationale Tarwe Raad, tenzij anders vermeld. De publikatie *Review*, waarnaar in de tekst wordt verwezen, is de ITR publikatie *Review of the World Wheat Situation*, welke voor elk oogstjaar gepubliceerd wordt en voor de oogstjaren 1968/1969 tot en met 1969/1970 de titel droeg *Review of the World Grains Situation*. Alle prijzen zijn opgegeven in \$ van de Verenigde Staten van Amerika. De wereldhandel sluit niet in de handel tussen de oorspronkelijke zes leden van de EG, maar wel de handel tussen deze landen en de onlangs toegetreden drie nieuwe lidstaten. Met een oogstjaar wordt bedoeld het oogstjaar van 1 juli tot 30 juni, tenzij anders vermeld. Het is het jaar, waarin de tarwe verhandeld wordt. Het wordt aangeduid door twee kalenderjaren bijv. 1972/1973. Elk land heeft ook een eigen oogstjaar, dat slaat op de verbouw en oogsten van een oogst. De tarwe van de landen, waarvan het oogstjaar eindigt in het eerste van de twee oogstjaren als boven bedoeld bijv. 1972 wordt in de ITR-statistieken opgenomen als de oogst van dat oogstjaar, in dit geval 1972/1973.

De Internationale Tarwe Overeenkomsten

Vanaf 1 augustus 1949 tot eind juli 1967 is de internationale tarwemarkt voor de deelnemers aan de Internationale Tarwe Overeenkomsten voor de daarin overeengekomen verplichtingen gekenmerkt geweest door een prijsstabiliteit binnen de grenzen, die in deze overeenkomsten waren vastgelegd. In deze overeenkomsten waren een vaste minimum en maximum prijs voor No. 1 Manitoba, in store Fort William/Port Arthur (thans „Thunderbay” genaamd), overeengekomen en werden de minimum en maximum exportprijzen van de tarwe der overige uitvoerlanden van die van Manitoba No. 1 afgeleid. Dit geschiedde door verrekening van de verschillen in vracht van Fort William/Port Arthur en de respectieve afluadhavens der andere landen naar het Verenigd Koninkrijk, terwijl de vaststelling van het prijsverschil door verschil in kwaliteit aan koper en verkoper werd overgelaten.

De landen, die aan deze overeenkomsten deelnamen bezaten de politieke wil om deze na te komen. Tekenend is het volgende citaat uit het jaarverslag over het oogstjaar 1962/1963:

„The International Wheat Agreement has now been functioning without interruption over a period of more than fourteen years, and this element of continuity has extended to a considerable degree to those taking part in the Council's discussions. Among the benefits flowing from this continuity has been the creation of an atmosphere in the Council and its Committees which has encouraged a frank and friendly exchange of views on problems arising in the international trade in wheat. With this growth of mutual understanding has come an increasing desire and willingness to discover and respond to solutions within the general framework of the Agreement”.

In afwachting van de uitkomsten van de Kennedy-ronde onderhandelingen in GATT bestonden er voor het oogstjaar 1967/1968 geen prijsregelingen. Voor de daarop volgende drie oogstjaren gold de Wheat Trade Convention van de International Grains Arrangement 1967. Deze laatste bevatte ook een Food Aid Convention, waarbij voor de eerste maal verschillende leden van de „Tarwe Overeenkomst” zich verplichtten tarwe voor voedselhulp beschikbaar te stellen en wel voor een hoeveelheid van ongeveer 4 mln. ton, waarvan de Verenigde Staten de helft voor haar rekening nam.

In de Wheat Trade Convention werden de prijsverschillen tussen de meest verhandelde tarwe kwaliteiten voor hun minima en maxima bevroren door vaststelling dezer prijzen fob Gulf. De berekening van de fob-prijzen per exportland of streek van aflading, andere dan de Gulf, vond wederom plaats door verrekening van vrachtverschillen. Deze starre prijsregeling, vooral voor de tarwe, die uit de Gulf verladen werd, paste niet bij de flexibiliteit van de prijsontwikkelingen op de internationale tarwemarkt. Het vastgestelde niveau der minimum prijzen, dat ongeveer 7 \$ per ton boven dat van de vorige overeenkomst lag, bleek te hoog voor de toen geldende marktverhoudingen. Het werd gedurende korte tijd kunstmatig aangehouden en daarna doorbroken. De Council begreep de toestand en de „escape clause”, die in de overeenkomst was opgenomen, werd niet toegepast. Toch is in deze periode de basis gelegd voor het handhaven van een zekere stabiliteit en minimum prijsniveau.

In het Review over het oogstjaar 1968/1969 wordt gesproken van „sharp competition including that from non-members for available markets” als één van de oorzaken van een neerwaartse druk op de prijzen en wordt over de toekomst geschreven:

„It was recognized that effective remedial action, individual and collective, and involving in some cases changes in national policies, would take time to bear fruit and immediate solutions were not to be expected”.

Dit wordt opgevolgd in het Review over het oogstjaar 1969/1970 met de volgende opmerkingen:

„The major exporting countries, recognizing that the problems relating to the price provisions of the Wheat Trade Convention should in the first place be examined by them in depth, continued their efforts in a long series of private consultations to identify the technical and trading issues involved. In so doing, they were hoping to arrive at a better understanding and reconciliation of their various competitive interests and thereby attempt to arrest any further deterioration of the price situation”.

Hoewel weinig over de inhoud van deze besprekingen bekend is geworden, kan worden aangenomen, dat als resultaat daarvan de Verenigde Staten hun politiek van oppervlakte-beperkingen hebben voortgezet en Canada en Australië gedurende het laatstgenoemde oogstjaar maatregelen hebben genomen om hun, met tarwe bebouwde oppervlakte te beperken. Als verder uitvloeisel moet worden gezien de overeenkomst, die de Verenigde Staten en de EG in februari 1972 tijdens handelsbesprekingen afsloten, waarbij de EG op zich nam in het oogstjaar 1971/1972 1,5 mln. ton aan haar voorraad toe te voegen en dit, zo nodig, in het volgende oogstjaar te herhalen.

Sedert juli 1971 geldt de Internationale Tarwe Overeenkomst 1971 met een Wheat Trade Convention, waarin geen minimum en maximum prijzen opgenomen zijn, en een Food Aid Convention.

Exporten naar land van oorsprong

Zoals uit tabel 2 volgt waren er gedurende de periode 1967/1968 tot en met 1971/1972 een vijftal uitvoerlanden met een jaarlijkse uitvoer van meer dan 4 mln. ton. Deze waren Australië, Canada, de EG, de Verenigde Staten en de Sowjetunie. De uitvoer van Argentinië, normaal eveneens een belangrijk uitvoerland, was gering ten gevolge van tegenvallende oogsten. Andere uitvoerlanden, zoals Griekenland, Spanje, Kenya en Mexico hebben bevonden, dat verbouw van tarwe voor export geen economische propositie was en de productie voor dit doel bleef geen doeleinde van hun nationale tarwe-politiek. De eerste drie oogstjaren van deze periode was de uitvoer van de groep „Overige” zeer hoog.

Tabel 2. Export naar land van oorsprong (in mln. ton, juli-juni jaar)

Land van oorsprong	1967/ 1968	1968/ 1969	1969/ 1970	1970/ 1971	1971/ 1972	1972/1973 (voorlopig)
Argentinië	1,4	2,8	2,1	1,7	1,3	2,9
Australië	7,0	5,4	7,3	9,5	8,7	5,7
Canada	8,9	8,7	9,0	11,6	13,7	16,3
EG	4,4	5,0	7,2	3,1	4,7	7,4 - 7,9
Verenigde Staten	20,2	14,7	16,5	19,8	16,9	31,3
Sowjetunie	5,1	5,4	5,9	7,1	5,5	
Overige	3,8	3,0	2,3	1,0	1,6	4,9
Wereldhandel	50,8	45,0	50,3	53,7	52,4	68,5 - 69,0

Bron: Internationale Tarwe Raad.

De export van Australië nam toe, maar is sterk onderhevig aan oogstinvloeden. De uitvoer van Canada is in belangrijke mate afhankelijk van leveringen aan de Sowjetunie en China. Vanaf de oogst 1971/1972 moderniseert Canada geleidelijk aan haar graderingsstelsel, waarbij de naam Manitoba vervangen wordt door „Canada Western Red Spring” (afgekort CWRS) en geleverd zal worden op eiwitgehalte. De afzet van de EG fluctueert aanzienlijk. Eén der stabiele elementen wordt gevormd door de verplichting ca. 1 mln. ton aan voedselhulp te verschepen. De uitvoer van de Verenigde Staten in 1968/1969 verminderde plotseling door een daling in de leveringen van 5 mln. ton aan India en Pakistan, terwijl uitvoer naar de Sowjetunie, China en Egypte toen niet mogelijk was. Een belangrijk deel der verschepingen van de Verenigde Staten vond plaats onder Public Law 480 ter verlening van voedselhulp. India en Pakistan ontvingen hieronder grote hoeveelheden.

Een gedeelte van de wereldhandel geschiedt met verscheppingen in de vorm van giften, met betaling in de valuta van het invoerland en met leningen tegen lage rente en looptijden van 20 jaar en langer. In 1967/1968 bedroeg het totaal deze verscheppingen 11 mln. ton, waarvan 10,7 mln. voor rekening van de Verenigde Staten kwam en in 1969/1970 bedroegen deze aantallen resp. ca. 10 en 7,6 mln. ton.

Vorraden van de uitvoerlanden

De eindvoorraden van de vijf belangrijke uitvoerlanden, waarvan deze bekend zijn, te weten Argentinië, Australië, Canada, de EG en de Verenigde Staten zijn in tabel 3 opgenomen en wel voor de oogstjaren 1966/1967 tot en met 1971/1973 met een schatting van het totaal voor het huidige oogstjaar.

Tabel 3. Eindvoorraden van vijf uitvoerlanden a) (in mln. ton)

Uitvoerland	1966/1967	1967/1968	1968/1969	1969/1970	1970/1971	1971/1972	1972/1973 (schatting)
Argentinië (30/11)	0,2	1,0	0,3	0,8	0,7	0,2	0,5
Australië (30/11)	2,2	1,4	7,2	7,2	3,5	1,2	0,3
Canada (31/7)	15,7	18,1	23,2	27,4	20,0	16,0	9,2
EG (3./7) b)	5,4	7,6	7,5	4,1	4,6	6,0	6,2
Verenigde Staten (30/6)	11,6	14,7	22,3	24,1	19,9	23,6	11,8
Totaal	35,1	42,8	60,5	63,6	48,7	47,0	28,0

Bron: Internationale Tarwe Raad.

a) De voorraden zijn opgegeven per het einde van het oogstjaar van elk land. Deze data zijn tussen haakjes geplaatst.

b) Voor 1966/1967 en 1967/1968 per einde juni.

Aan het einde van het oogstjaar 1950/1951 bedroeg het totaal van deze eindvoorraden ca. 20 mln. ton. Dit steeg daarna in drie jaar tot een niveau van tussen de 50 en de 55 mln. ton en bereikte tegen het einde van de jaren vijftig een peil van 60 mln. ton. De eindvoorraad van het oogstjaar 1960/1961 was een record van 62,7 mln. ton. Hierop volgde een daling tot 35 mln. ton in 1966/1967. Een tweede periode van toename gaf een nieuw hoogtepunt van 63,6 mln. ton einde 1969/1970. Zoals uit de tabel blijkt, daalde het totaal der eindvoorraden nadien wederom en zal deze naar schatting aan het einde van het huidige oogstjaar een 28 mln. ton bedragen.

Voor Australië is het de eerste maal sinds 1946/1947, dat zijn voorraden 2,6 mln. ton overschreden. Canada en de Verenigde Staten hebben regelmatig grote voorraden aangehouden. Voor het eerstgenoemde land was in de tweede helft van de jaren vijftig een voorraad van 16 mln. ton niet ongewoon en de Verenigde Staten hield rondom 1960 een voorraad aan van ca. 36 mln. ton. De voorraden van de EG waren aan het einde van de oogstjaren 1967/1968 en 1968/1969 zeer hoog, maar aan de lage kant de daarop volgende twee jaren. De verhoging in 1971/1972 is het gevolg van de overeenkomst met de Verenigde Staten. De voorraden van Argentinië vertoonden geen bijzondere aspecten.

Productie in uitvoerlanden

Ter verduidelijking van de ontwikkeling van de productie in uitvoerlanden zijn in tabel 4 enkele gegevens dienaangaande voor Argentinië, Australië, Canada, de EG, de Verenigde Staten en de Sowjetunie opgenomen.

De productie in Argentinië noopte niet tot het nemen van beperkende maatregelen. In Australië is vanaf de oogst 1969/1970 de productie beperkt door jaarlijks een afleveringsquotum vast te stellen, dat de boeren aan de Australian Wheat Board — de enige afnemer van hen — kunnen leveren. De boeren moeten zelf bepalen hoe zij hun productie aan het voor ieder hunner vastgestelde quotum zullen vol-

Tabel 4. Gegevens betreffende de productie in zes uitvoerlanden (in mln. ha resp. ton per ha, resp. ton)

Uitvoerland	1967/1968	1968/1969	1969/1970	1970/1971	1971/1972	1972/1973 (voorlopig)
Argentinië						
oppervlakte	5,8	5,8	5,2	3,7	4,3	4,8
opbrengst per ha	1,26	0,98	1,35	1,33	1,32	1,69
productie	7,3	5,7	7,0	4,9	5,7	8,1
Australië						
oppervlakte	9,1	10,8	9,5	6,5	7,2	7,5
opbrengst per ha	0,83	1,37	1,11	1,22	1,20	0,83
productie	7,5	14,8	10,5	7,9	8,6	6,2
quotum	geen	geen	9,7	8,7	9,2	10,5
Canada						
oppervlakte	12,2	11,9	10,1	5,1	7,9	8,6
opbrengst per ha	1,32	1,49	1,84	1,79	1,83	1,68
productie	16,1	17,7	18,6	9,0	14,4	14,5
EG lidstaten (zes)						
oppervlakte	9,7	10,2	10,1	9,7	9,8	9,8
opbrengst per ha	3,22	3,18	3,12	3,05	3,49	3,66
productie	31,3	32,4	31,5	29,7	34,4	35,8
Verenigde Staten						
oppervlakte	23,8	22,4	19,1	17,6	19,3	19,1
opbrengst per ha	1,74	1,92	2,06	2,09	2,28	2,20
productie	41,4	42,9	39,3	36,8	44,0	42,0
Totale productie van deze 5 landen	103,6	113,5	106,9	88,3	107,1	106,6
Sowjetunie						
oppervlakte	67,0	67,2	66,4	65,2	64,0	58,5
opbrengst per ha	1,15	1,39	1,20	1,53	1,54	1,47
productie	77,3	93,4	79,9	99,7	98,8	86,0

Bron: Internationale Tarwe Raad.

doen. Daar zowel de opbrengst per ha als de ingezaaide oppervlakte in hoge mate van het weer afhankelijk zijn is de productie nimmer gelijk aan het quotum. Een surplus aan productie moeten de boeren zelf opslaan of verwerken. In Canada is voor het oogstjaar 1970/1971 zeer drastisch de productie beperkt door het schema LIFT (Lower Inventory For Tomorrow). Voor de daarop volgende jaren geeft de Canadian Wheat Board — eveneens de enige afnemer van de boeren — tijdig de hoeveelheid op, die zij meent te kunnen afnemen en ook deze hoeveelheid wordt per boer vastgesteld.

De Verenigde Staten hebben hun systeem van beperking van de oppervlakte voortgezet, echter vanaf oogstjaar 1971/1972 niet meer door het opgeven van de oppervlakte, die met tarwe verbouwd mag worden, maar door het bepalen van de oppervlakte, die voor andere, met name genoemde doeleinden, afgezonderd (set-aside) moet worden. Er bestaat een soortgelijke regeling voor voedergranen. De boeren, die aan zulk een schema deelnemen, hebben een grote vrijheid gekregen om op het over te blijven tarweland o.a. voedergranen te verbouwen en omgekeerd, om op overeenkomstige wijze op het overgebleven voergraanland o.a. tarwe te verbouwen. Hiermede wordt doelbewust meer aan het commerciële inzicht van de boeren overgelaten, maar de Amerikaanse autoriteiten kunnen daardoor de tarwe-oppervlakte niet meer zo nauwkeurig regelen als voordien het geval was. Door de regelmatige toeneming van de opbrengst per ha werd, ondanks de productiebeperkingen, in 1971/1972 een record-oogst binnen gehaald. In de EG werden geen speciale maatregelen ten aanzien van de productie genomen. De opbrengst per ha was gedurende de eerste jaren vrij constant, maar steeg in 1971/1972 onverwacht van ca. 3,1 tot 3,49 ton per ha, waardoor de oogst een record van 34,4 mln. ton bereikte. In 1972/1973 werden deze beide records geslagen met een opbrengst per ha van 3,66 ton en een oogst van 45,8 mln. ton.

De totale productie van deze vijf uitvoerlanden bereikte in 1970/1971 een laagtepunt en was dat oogstjaar kleiner dan de oogst in de Sowjetunie, die in dat jaar een record-oogst van 99,7 mln. ton had. Een onbekende en wisselende factor in de Sowjet-oogst is het percentage, dat uit voertarwe bestaat. Het meest opmerkelijke in de oogst van dit

land zijn de daling van de bebouwde oppervlakte en de grote fluctuaties in de produktie van tussen de 14 en 20 mln. ton.

Prijsbepalende factoren: 1968/1969 tot maart 1973

De invoerlanden, die over voldoende buitenlandse valuta's beschikken hebben voor menselijk verbruik de hoeveelheden en kwaliteiten tarwe ingevoerd, die zij nodig hadden. Op deze vraag naar tarwe hadden de prijsfluctuaties in het internationale prijsniveau, gedurende de laatste twintig jaren tot aan de recente prijsverhogingen, geen invloed. De factoren, waardoor deze vraag bepaald werd, waren onder meer de grootte en kwaliteit van de inheemse produktie, de maal- en baktechniek, de wens naar andere kwaliteiten dan de inheemse in de produktie van broodbloem te verwerken en de invoermogelijkheden, die onder de nationale landbouwpolitiek nog open stonden.

Voor verdere aankopen van tarwe voor consumptie van de mens zijn de landen afhankelijk van leveringen tegen speciale voorwaarden. Indien een bevolking echter aan een zeker consumptieniveau van tarweproducten gewend is geraakt, wordt het politiek hoe langer hoe moeilijker, dit verbruik te beperken. Ook deze leveringen zijn niet prijsgevoelig gebleken.

De totale internationale handel in tarwe voor menselijk verbruik was in zodanige mate prijs-inelastisch, dat bij schattingen van de wereldhandel in een komend oogstjaar het prijselement niet in aanmerking werd genomen. De mogelijkheid, dat bij het huidige hoge prijspeil enkele aankopen achterwege zullen blijven of uitgesteld zullen worden, kan nog niet worden overzien, maar wordt gering geacht.

Er zijn nog geen overheidsregelingen gevonden, die voor praktische uitvoering vatbaar zijn, waarmede de invoerlanden een minimum prijsniveau op de internationale markt zouden kunnen handhaven of garanderen.

De prijsleiders op de internationale tarwemarkt zijn Argentinië, Australië, Canada, de EG en de Verenigde Staten. Zij zijn bij uitstek de landen voor het houden van het onderlinge overleg, waarvan in het *Review* van 1969/1970 sprake was.

De regelingen, die Argentinië bezit om het niveau van zijn exportprijzen te beheersen, zijn niet getest. Australië en Canada hebben hun produktie beperkt en bezitten in hun Wheat Boards effectieve instrumenten om hun exportprijzen te beheersen. Aan beide Boards is het monopolie voor de export van tarwe gegeven. De Australian Wheat Board verzorgt deze export geheel zelf. De Canadian Wheat Board sluit de grote en de meerjarige contracten zelf af, maar voor alle andere uitvoer maakt zij gebruik van erkende handelaren, die van de Wheat Board op eigen rekening en verantwoording kopen en een eigen positie in de internationale markt kunnen innemen. De EG beïnvloedt haar tarwe-areaal door het wisselen van de onderlinge verhouding tussen de prijsgaranties voor de onderscheidene granen en vergrootte haar voorraad in 1971/1972 overeenkomstig een overeenkomst met de Verenigde Staten. Ten gevolge van haar hoge binnenlandse prijspeil kon zij door middel van export-restituties zowel de exportprijs als de grootte van de export binnen nauwe grenzen beheersen. De regering van de Verenigde Staten kan onder de huidige landbouw-wetgeving (*The Agricultural Act 1970*), die tot en met het oogstjaar 1973/1974 geldig is, wel exportsubsidies betalen, maar geen exportheffingen opleggen. In perioden, waarin geen exportsubsidies worden betaald, zijn de Amerikaanse exportprijzen het equivalent van de binnenlandse prijzen.

De tarwe-verbouwers, die aan de „set-aside“-regelingen deelnemen — en dat zijn in normale jaren het merendeel — ontvangen als tegenprestatie „domestic marketing certificates“ op hun aandeel in de hoeveelheid tarwe, die voor menselijk verbruik in Amerika nodig is (ongeveer 1/3 van de

oogst) en kunnen hun gehele oogst bij de overheid belenen tegen de „loan rate“. Op de domestic marketing certificates wordt het verschil uitbetaald tussen de pariteits-prijs, die thans ca. 111 \$ per ton bedraagt en de marktprijs gedurende de eerste vijf maanden van het oogstjaar, dat in juli begint. Op basis van een schatting wordt 75% daarvan zo vroeg mogelijk in het oogstjaar uitbetaald. Hierdoor beschikken de Amerikaanse graanverbouwers reeds aan het begin van het oogstjaar over een zekere liquiditeit. Deze kunnen zij gedurende het oogstjaar nog vergroten door hun tarwe tegen de loan rate te belenen. Deze bedraagt als landelijk gemiddelde voor alle kwaliteiten, ca. 46 \$ per ton, waaraan in de loop van het jaar bedragen voor opslagkosten worden toegevoegd. Hierdoor kunnen de boeren met de verkoop van hun oogst, of althans een groot gedeelte daarvan, wachten tot het ogenblik, dat zij daarvoor gunstig achten. Tevens legt de loan rate een bodem in de binnenlandse Amerikaanse markt. De boeren verkopen hun tarwe aan de handel, die elke positie kan innemen, die hij commercieel verantwoord acht. De termijnmarkten geven daarbij een inzicht in de toekomstverwachtingen en verschaffen de mogelijkheid tot hedgen.

Behoudens de invloed van de loan rate als bodem in de markt is de binnenlandse tarwemarkt in de Verenigde Staten praktisch vrij van invoer, een markt met vrije prijsvorming, waarop een veelheid van kopers en verkopers, ieder voor zich, een eigen positie inneemt. De overheid kan deze markt zelf beïnvloeden, onder meer door het afkondigen of veranderen van produktie-beperkende maatregelen, het verlenen, afschaffen of veranderen van exportsubsidies en een exportvergroting of verkleining door uitbreiding of inkrimping van hulpverleningsacties in tarwe en/of de produkten daarvan.

Onder de prijsleiders nemen de Verenigde Staten een zeer bijzondere positie in. Zij zijn de grootste exporteur en de enigen, die regelmatig een uitgebreide selectie van kwaliteiten kunnen leveren. De hoeveelheid, die zij kunnen exporteren is zeer rekbaar gebleken. Zij zijn de grootste exporteur van voedergranen, met name maïs. Het verbruik van tarwe voor voeder-doeleinden nam toe van 1,6 mln. ton in 1967/1968 tot 4,7, 5,8, 5,6 en 7,8 mln. ton in resp. 1968/1969, 1969/1970, 1970/1971 en 1971/1972. Door deze positie en structuur van hun markt oefent de binnenlandse markt in de Verenigde Staten niet alleen een belangrijke invloed op de ontwikkeling van het prijsniveau op de internationale markt uit, maar door hun marktstructuur werken ook alle internationale hausse- en baissefactoren op hun binnenlandse markt door. Als gevolg hiervan kan het onderlinge overleg tussen de uitvoerlanden uitsluitend leiden tot een stabiel prijsniveau op de internationale tarwemarkt, indien óf de exportprijs van Amerikaanse tarwe door het aanpassen van de hoogte van de exportsubsidies aan veranderingen van binnenlandse prijsveranderingen stabiel gehouden kan worden óf de marktfactoren een stabiel prijsniveau in de Verenigde Staten bevorderen.

De subsidies, die in Amerika op de export van tarwe betaald worden, kunnen verschillen onder meer naar soort, zoals winter- en zomer-tarwe en naar groep van afluadhavens, zoals Oostkust, Westkust en Gulf. Bij wijze van voorbeeld is de verhouding tussen het binnenlandse Amerikaanse prijspeil en de exportprijs voor perioden gedurende de laatste vijf jaar voor No. 2 Hard Winter (ord.) fob Gulf in tabel 5 weergegeven.

Gedurende het oogstjaar 1968/1969 werden exportheffingen opgelegd met het doel de minimum prijs van \$ 1,73 per bushel, die in de toenmalige Wheat Trade Convention was overeengekomen, na te komen. Als uitvloeisel van de concurrentie, die reeds in dat oogstjaar was geconstateerd, volgde in 1969/1970, nadat, zoals in de betreffende *Review* is uitgedrukt: „adjustments were made to restore market positions“, een laag maar stabiel internationaal prijsniveau, ondanks een oplopend binnenlands Amerikaans prijsniveau. In de eerste helft van het oogstjaar 1970/1971 stegen

Tabel 5. Verhouding tussen binnenlandse en exportprijs van no. 2 Hard Winter (Ord.) fob Gulf (maandgemiddelden in \$ of \$ cents per bushel a)

Periode	Binnenlandse prijs	Subsidie (-s) of exportheffing (+e)	Exportprijs
nov. '68 - april '69	da. 1,58 - 1,53	+e fl. 14 - 16	da. 1,72 - 1,69
juli '69	1,41	+e 22	1,63
aug. '69	1,43	+e 10	1,53
sept. '69	1,51	-s 5	1,46
okt. '69	1,55	-s 12	1,43
nov. '69 - mei '70	fl. 1,56 - 1,61	-s fl. 13 - 19	st. 1,42 of 1,43 b)
juni '70	1,48	-s 6	1,42
juli '70	1,52	-s 8	1,44
aug. '70	1,60	-s 13	1,47
sept. '70 - dec. '70	op. 1,72 - 1,75	-s da. 18 - 3	op. 1,54 - 1,72
jan. '71 - april '71	da. 1,73 - 1,71	st. 0	da. 1,73 - 1,71
mei '71 - sept. '71	da. 1,76 - 1,70	-s fl. 4 - 7	da. 1,72 - 1,66
okt. '71 - mrt. '72	op. 1,72 - 1,76	-s op. 8 - 12	1,64
april '72	1,80	-s 15	st. 1,65
mei '72 - juni '72	da. 1,75 - 1,67	-s da. 12 - 4	1,63
juli '72	1,76	-s 12	1,64
aug. '72	2,05	-s 33	1,72
sept. '72	2,32	-s 18	2,14
okt. '72 - maart '73		0	

Bron: *Wheat Situation*, publikatie van het Amerikaanse Departement van Landbouw (USDA).

da.: dalend of dalende tendens
op.: oplopend of oplopende tendens
fl.: fluctuerend
st.: stabiel

a) \$ 1,40 per bushel is \$ 51,44 per ton
\$ 1,50 per bushel is \$ 55,12 per ton
\$ 1,60 per bushel is \$ 58,79 per ton
\$ 1,70 per bushel is \$ 62,46 per ton
\$ 1,80 per bushel is \$ 66,15 per ton
\$ 2,00 per bushel is \$ 73,49 per ton
\$ 2,20 per bushel is \$ 80,84 per ton
b) alleen mei '70.

zowel de binnenlandse als de exportprijzen ten gevolge van de produktie-beperkende maatregelen, die uitvoerlanden hadden genomen en door een hausse op de markt voor voedergranen, welke veroorzaakt werd door een mislukte maïs-oogst in de Verenigde Staten. Er waren voor No. 2 Hard Winter (ord.) fob Gulf vier maanden van betrekkelijke stabiliteit zonder betaling van een subsidie. Hierop volgde een daling, welke in de laatste maanden van het kalenderjaar 1971 eindigde. Volgens de *Review* van het oogstjaar 1971/1972 werd dit laatste veroorzaakt doordat „price levels had reached a point at which further reductions could only prove unproductive in terms of sales” en „the feeling that prices in the United States might have bottomed out”, hetgeen later bewaarheid werd.

In de eerstgenoemde oorzaak ligt een erkenning opgesloten van de prijs-inelasticiteit van de vraag en een verandering in de Europese markt voor voertarwe. Deze markt was afhankelijk van het aanbod van, met maïs en gerst concurrerende, goedkope Europese tarwe, die in 1970/1971 ontbrak. De prijsverhoudingen maakten toen duurdere Amerikaanse en Australische tarwe met deze voergranen concurrerend en meer dan een mln. ton van deze tarwes werden in Europa, met name in het Verenigd Koninkrijk, voor voederdoeleinden ingevoerd. In tegenstelling daarmee nam het verbruik van voertarwe in de Verenigde Staten niet toe, maar werd zelfs iets minder. Het lijkt niet onwaarschijnlijk, dat deze tegenstelling door de betaling van exportsubsidies op Amerikaanse tarwe verklaard wordt. Na oktober 1971 kon niet meer gerekend worden op een herhaling van deze gunstige concurrentiepositie voor deze duurdere tarwe-kwaliteiten op de markt voor voedergranen in Europa, zelfs niet met een prijsverlaging: „unproductive in terms of sales” zou deze dan zijn.

De prijzen in de Verenigde Staten bleven de laatste 9 maanden van het oogstjaar 1971/1972 voldoende op peil om een verlaging van de exportprijzen te voorkomen. Deze laatste bleven stabiel. Deze ontwikkeling werd bevorderd door de overeenkomst van februari 1972 tussen de EG en de Verenigde Staten tot een beperking van de bebouwde oppervlakte met voedergranen in de Verenigde Staten en door het vooruitzicht op tegenvallende oogsten op het Zuidelijk Halfrond.

De zinsnede, dat „prices in the United States might have bottomed out” is de eerste maal, dat uitdrukking gegeven is aan de waarde, die gehecht wordt aan het scheppen, door gezamenlijk handelen van de uitvoerlanden, van het juiste klimaat voor de vorming van een prijsniveau in de Verenigde Staten. Dit prijsniveau zal niet lager mogen liggen dan het niveau, dat gezamenlijk op de internationale markt zal worden nagestreefd. Een hoog houden van dit laatste niveau door het opleggen van een exportheffing op een lager gelegen niveau in de Verenigde Staten is namelijk een nadeel voor de Amerikaanse boer en een voordeel voor de graanverbouwers in andere landen. Dit zou geen goede basis vormen voor een onderlinge samenwerking.

In het oogstjaar 1972/1973 werd door de onverwacht grote vraag naar tarwe het nationale prijspeil in de Verenigde Staten omhoog gedreven en was er in de Wheat Trade Convention geen maximum prijs voorgeschreven. Er werden nog tot midden september verhoogde subsidies uitbetaald, maar daarna vond een aanpassing van het internationale prijspeil aan het binnenlandse Amerikaanse prijsniveau plaats.

Hoewel er geen rapportage over het onderlinge overleg

In de ondernemersorganisatie van een belangrijke bedrijfstak

komt de functie vrij van

SECRETARIS

Voor deze functie zijn vereist:

- a vertrouwen weten te verwerven en te geven, hetgeen impliceert objectiviteit en neutraliteit; de taal van de ondernemer kunnen verstaan en willen verdedigen.
- b belangstelling voor o.m.:
 - belastingheffing;
 - prijszetting;
 - E.E.G.-ontwikkeling;
 - marktgedrag.
- c goede contactuele eigenschappen, redactionele vaardigheid, redelijke kennis van de moderne talen.

De gedachten gaan uit naar een econoom of een jurist met economische gerichtheid, resp. inzicht, bij voorkeur met enige ervaring.

Leeftijdscategorie tot ca. 35 jaar.

De ervaring is medebepalend voor de honorering.

Sollicitaties aan:

BUREAU G. J. TEPPEMA B.V.
economische adviseurs
Benoordenhoutseweg 44 - Den Haag
telefoon (070) 24 54 33*

tussen uitvoerlanden bestaat, kan uit bovenstaande beschrijving van de prijsontwikkelingen wel worden geconcludeerd, dat dit overleg een belangrijke prijsbepalende factor heeft gevormd.

In de Wheat Trade Convention van de Internationale Tarwe Overeenkomst 1971 is een „Advisory Sub-Committee on Market Conditions” ingesteld. Deze Commissie bestaat uit experts van in- en uitvoerlanden en komt maandelijks bijeen. In haar zeer openhartige besprekingen onder de actieve leiding van de secretaris van de Raad wordt de ontwikkeling van de internationale tarwemarkt uitvoerig doorgelicht. Zij rapporteert hierover aan het Uitvoerend Comité van de Raad en geeft rapporten uit aan de vakpers. Hierdoor is de Internationale Tarwe Overeenkomst meer nog dan voorheen een forum voor internationaal overleg geweest.

Appendix

Sinds maart vertoonden de prijzen een stijgende tendens. Tussen begin juli en midden augustus stegen de exportprijzen voor de meeste graderingen van Amerikaanse en Canadese tarwe zelfs met ca. 75% en overschreden 5 \$ per bushel (190 \$ per ton), in Amerikaanse dollars uitgedrukt een stijging van 200% boven de prijzen van juli 1972.

De Internationale Tarwe Raad heeft in zijn vergadering van eind juni de vooruitzichten voor het oogstjaar 1973/1974 aan de hand van een rapport van de Advisory Sub-Committee on Market Conditions (ASCMC) besproken en kwam tot de conclusie:

„All in all, it was considered that a continued tight supply situation seemed to be the most likely prospect for the cropyear starting on 1st July 1973”.

In voornoemd rapport werd op grond van hoge en lage oogstverwachtingen geschat, dat de vraag zou liggen tussen 59 en 69, dus gemiddeld op 64 mln. ton, en het aanbod, bij gelijkblijvende voorraden, tussen 50,6 en 62,3, dus gemiddeld op 56 mln. ton 1). De Raad tekende hierbij aan, dat een mogelijk tekort opgeheven kon worden door gunstige oogstberichten en, bij gebreke daarvan, een dalen van de voor-

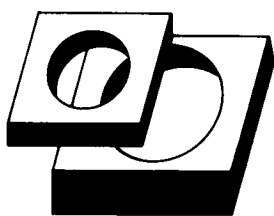
raden en/of een minder verbruik van tarwe voor veevoeder. Een herziene schatting van de ASCMC per midden augustus gaf een invoerbehoefte van 66 mln. ton (65,5 tot 66,5) en, rekening houdend met een daling van de voorraden met 5 mln. ton, een aanbod van 57 mln. ton (55,2 tot 58,9). De prijzen op de markten voor voergranen en ander veevoeder zijn eveneens opgelopen en deze markten schijnen in een delicaat evenwicht te verkeren.

Op deze gespannen markt zal de tendens bestaan voor kopers om zich vroegtijdig in te dekken en voor verkopers om een afwachtende houding aan te nemen. Klaarblijkelijk vindt voorts speculatie plaats door buitenstaanders, die de geldsfeer ontvlucht zijn en zich weder even gemakkelijk uit de goederensfeer kunnen terugtrekken. De prijzen kunnen dagelijks aanmerkelijke wijzigingen ondergaan 2). Er bestaan nog te veel onbekende factoren om een voorspelling van te verwachten prijs- en andere ontwikkelingen op de internationale tarwemarkt te geven.

L. W. Binkhorst van Oudcarspel

1) De schatting, met tussen haakjes cijfers van de herziene schatting, was opgebouwd uit een invoerbehoefte van de Sowjetunie van 4 tot 10 (7 tot 8), van India, Pakistan en Bangladesh te zamen van 5 tot 9 (9) en van de rest van de wereld, inclusief 6 voor China, van 50 mln. ton (49,5). Klaarblijkelijk is wederom uitgegaan van een onveranderd handelspatroon van commerciële transacties, leveringen tegen speciale voorwaarden en invoer van tarwe voor veevoeder, alsmede van een prijs-inelasticiteit van de vraag. Het aanbod is geschat op een exportmogelijkheid, bij gelijkblijvende begin- en eindvoorraad van Argentinië, Australië, Canada, de EG en de VS te zamen, van 46,6 tot 58,3 mln. ton en een export van tarwe van andere landen van 4 mln. ton. In de herziene schatting, waarbij de voorraad zal dalen van 28 tot 23 mln. ton, worden deze cijfers 51,2, 54,9 en 4.

2) Onlangs werd de maximum marge van 10 \$ cents per bushel, waarmee de noteringen op de Amerikaanse termijnmarkten per dag mochten veranderen, verhoogd. Een voorbeeld van mogelijke schommelingen op een termijnmarkt geven de septembernoteringen op de Kansas City termijnmarkt (No. 2 Hard Winter) van 10 tot en met 20 augustus van resp. \$ 4,35, 4,60, 4,85, 4,60, 4,35, 4,60 en 4,85 per bushel. Met zodanige schommelingen kan een onvolledige reeks van prijzen een onjuist beeld geven. Een zekere indruk van de prijs-ontwikkeling sinds maart geeft het verloop van genoemde noteringen van midden maart, juni, juli en augustus van resp. ca. \$ 2,03, 2,70, 2,65 en 4,60 per bushel.

Toets op taak

Ons geestesmerk in de wereldether

D. A. P. W. VAN DER ENDE

Technologische en maatschappelijke veranderingen zullen er wel altijd toe blijven nopen nieuwe overheidsvoorzieningen ter hand te nemen. In deze tijd blijv. voor het milieu. Omdat de belastingdruk niet onbeperkt kan stijgen en het heffen van kostendeckende tarieven niet altijd mogelijk is, zal voor de kosten van nieuwe uitgaven ruimte moeten worden gevonden door beper-

kingen op bestaande uitgaven. Het zogenaamde dorre hout, dat men zonder bezwaar kan kappen, is maar schaars te vinden. Dit betekent dat er voor alle, bestaande overheidsvoorzieningen naar een afwegingsmechanisme moet worden gezocht, dat anticiperend op de snel verouderende waarden in de maatschappij een permanente bezinning waarborgt op de actualiteit van de doel-

einden, een doelgericht voorzieningen-niveau en minimalisatie van de kosten.

Het onlangs verschenen jaarverslag van de Stichting Radio-Nederland Wereldomroep verschaft geen zekerheid dat voor die instelling de gegevens en het apparaat voor een zodanig afwegingsmechanisme in voldoende mate aanwezig zijn.

Landen en continenten

Als doel van de wereldomroep wordt in de eerste plaats genoemd het uitdragen van het Nederlands geestesmerk over landen en continenten, het projecteren van Nederland in het buitenland en het geven van een zo nauwkeurig mogelijk beeld van het leven in Nederland in zijn breedste schakeringen. Daarnaast het vervullen van de intermediaire rol van modern communicatiemiddel, mede in het kader van de in 1969 aan de statuten toegevoegde doelstelling van internationale samenwerking, met name met jonge naties. Middelen om deze doeleinden te bereiken zijn de directe uitzendingen, het leveren van transcripties aan buitenlandse stations („programma's in blik", sinds kort ook televisieprogramma's) en het opleiden van radio- en t.v.-medewerkers uit de ontwikkelingslanden.

De directe uitzendingen vinden plaats over een aantal zenders in Lopik, twee zenders te Bonaire (plus gehuurde zenders van een lokale zender aldaar) en twee zenders te Madagascar. Die uitzendingen bestaan voor ongeveer 20% uit nieuws, voor ongeveer 30% reportages, sport en religieuze uitzendingen en voor de rest uit muziek, amusementsprogramma's e.d. Naar de gebezigde taal zijn de uitzendingen als volgt verdeeld (in percentages van het totaal):

	Ned.	Eng.	Spaans	Frans	Indon.	Arab.	Z.-Afrika
Lopik	30	17	17	10	10	15	1
Bonaire	41	23	21	10	—	—	—
Madagascar	34	39	—	5	22	—	—

Van de transcriptieprogramma's gaat 42% naar Noord-Amerika, Canada en Australië. Niet is medegedeeld hoeveel die rijke landen daarvoor betalen, dan wel de in die landen wonende Nederlandse emigranten in de kosten daarvan bijdragen. Naar Spaans-Amerika gaat 40%. De Afrikaanse landen ontvangen 7%, Westeuropese landen 3,5%. Wat de landen aangaat waar het Nederlandse geestesmerk een bijzondere rol heeft gespeeld: Nederlandse Antillen 2,5%, Suriname 1,7%, Indonesië 1,4% en Zuid-Afrika 0,1%.

Het opleidingscentrum biedt jonge programma-medewerkers van radio- en t.v.-stations in de ontwikkelingslanden de gelegenheid zich in workshopverband verder te bekwamen in het vaardigen van inzonderheid informatieve en documentaire programma-genres. De cursussen duren vier maanden. Per jaar is er een Engelstalige en een Franstalige cursus. De bedoeling was dat er elk jaar 40 studenten zouden zijn. In 1966 waren het er 36, in 1970 35, in 1971 26 en voor 1972 is het aantal niet vermeld.

Bruisende baaiert

De uitgaven van de Wereldomroep

namen van 1969 tot 1972 toe van 13 tot 20,6 mln., dat is in vier jaar een toename met ongeveer 60%. In deze stijging weerspiegelt zich mede de wedloop tussen enerzijds het streven van de verschillende landen om elkaar in de wereldether te „overstemmen" en anderzijds de voortgang der techniek. Om niet „in de bruisende baaiert van de ether tot onbeluisterbaarheid te verzinken" werd eerst het vermogen van de zenders te Lopik versterkt en werden vervolgens de sterke relayzenders in Bonaire en Madagascar gesticht. Als dat na verloop van enige tijd niet meer helpt, zal de techniek ook daar wel een oplossing voor vinden. Zo'n nieuwe oplossing is zelden goedkoper.

Tot en met dit jaar worden de kosten van de Wereldomroep uit de omroepbijdragen betaald. In 1974 komen zij rechtstreeks ten laste van de rijksbegroting. Een interessante verandering maar voor het onderwerp van dit artikel van secundair belang. De kosten voor 1974 worden geraamd op 31 mln. Dat is ongeveer 50% meer dan in 1972. Mogelijk zijn beide bedragen, 20,6 mln. in 1972 en 31 mln. voor 1974, niet geheel vergelijkbaar, maar dat betekent dan dat de informatie in het verslag 1972 niet helemaal volledig is geweest.

Deze rubriek wordt verzorgd door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven

Het overgrote deel van de kosten heeft betrekking op de directe uitzendingen. Het relaystation Bonaire kostte in 1972 2,1 mln. De kosten van het station Madagascar werden in 1968 op 1,5 mln. per jaar geraamd. Gedurende het halve jaar dat het station in 1972 in gebruik is geweest, bedroegen de kosten echter al 2,2 mln., dat is dus op jaarbasis ongeveer 4,5 mln.

De directe kosten van de transcriptiedienst waren in 1972 1,5 mln. Dat is ongeveer 13 gulden per programma, een laag bedrag. Als men zich echter realiseert dat over de 116.640 programma's met 134 landen overleg moest worden gepleegd, kan men aannemen dat de indirecte kosten niet gering zullen zijn geweest.

De kosten van het opleidingscentrum zijn in het verslag niet vermeld. Volgens een bijlage van de begroting van Buitenlandse Zaken worden zij voor 1974 op 1 mln. geraamd. Dat is dus, afhankelijk van de bezetting, f. 25.000 à f. 40.000 per student (voor een cursus van vier maanden).

Honderdtwintigduizend brieven

De resultaten van de Wereldomroep zijn uiteraard nog moeilijker te peilen dan die van de binnenlandse omroep. Men kan niet over de gehele wereld enquêtes organiseren.

Maar men kan wel iets doen. Vooral als men toch al met 134 landen correspondeert, ligt het voor de hand dat men tracht te weten te komen in welke landen de uitzendingen goed, matig of slecht worden ontvangen, verdeeld over de maanden van het jaar. Misschien weet men dat in Hilversum ook wel, maar in het verslag is het niet vermeld.

Als waarderingsmaatstaf voor de uitzendingen gelden de brieven van luisteraars. Het aantal daarvan is van 36.000 in 1962 via 73.000 in 1967 gestegen tot 120.000 in 1972. Van die 120.000 brieven is 88% afkomstig van buitenlanders. Sociaal gesproken behoren die volgens het verslag vooral tot de midden-groepen van de bevolking. Men kan dus min of meer aannemen dat 12% van de 31 mln. in 1974, dat is een kleine 4 mln. bestemd is voor Nederlanders. Dit zijn emigranten, jongeren die korte tijd in het buitenland verblijven, overwinteraars in het zuiden en vakantiegangers. In de vakantietijd wordt nl. een speciaal programma voor Nederlanders uitgezonden. De uitzendingen voor zeevarenden zijn echter enige tijd geleden gestaakt.

Enige verdere analyse van met name ook de buitenlandse brieven lijkt mogelijk en gezien het met deze activiteit gemoeide bedrag daarom ook bepaald wenselijk. Men kan toch proberen er achter te komen welke uitzendingen positief, matig dan wel negatief worden gewaardeerd, en in welke landen. Ten aanzien van de voor Nederlanders en gezeven Nederlanders bestemde uitzendingen zal men voortdurend moeten nagaan of de stijgende kosten het daarmee beoogde belang nog wel wettigen. Voor de transcripties geldt het — eveneens stijgende — aantal dat daarvan wordt verspreid als waarderingsmaatstaf. Voor zover de programma's gratis worden verstrekt is dat een primitief criterium.

Van het opleidingscentrum worden geen resultaten vermeld. Men zou bijv. een jaar na beëindiging van een cursus kunnen enquêteren wat de studenten naar hun oordeel aan de opleiding hebben gehad, of zij in hun land bepaalde verbeteringen hebben kunnen effectueren e.d. Dan kan men afwegen of de resultaten de hoge kosten per student waard zijn.

Fameuze traditie

Uit de verslagen van de Wereldomroep krijgt men niet de indruk dat het management van die instelling over methoden en procedures beschikt om inspanning en resultaat zo nauwkeurig mogelijk tegen elkaar af te wegen ten einde aan de hand daarvan het beleid te bepalen.

Ook de leden van de besturende colleges lijken niet in de eerste plaats voor dit doel te zijn aangezocht. Voorzitter is een oud-lid van de Eerste Kamer.

Voorts hebben erin zitting geweest be-windlieden, hoogleraren en enkele andere personen wier verdiensten groten-deels op andere terreinen liggen dan op dat van modern management en het be-heer der publieke middelen. Daarnaast is er een programmaraad, waarin o.m. enige ambtenaren van ministeries zit-ting hebben, maar niet van het ministerie van Financiën. De enige autoriteit van wie naar buiten blijkt dat het kosten-aspect hem bijzonder ter harte gaat is de regeringscommissaris voor de om-roep. Deze heeft volgens het jaarverslag 1972 „een aantal stringente beperkin-gen” voorgeschreven. Maar over de doel-einden en over de grote lijnen van de realisatie daarvan zal hij wel niet veel te zeggen hebben.

Het parlement en de openbare mening in Nederland krijgen meer inzicht in het staatsvissershavenbedrijf te IJmuiden dan in de Wereldomroep. In de toelich-ting op de begroting van CRM staat dat van de bijdrage voor de omroep ad 483 mln. 31 mln. voor de Wereldom-roep is bestemd. That is all. Mogelijk houdt de afwezigheid van enige speci-ficatie verband met de voor de Wereld-omroep „zo noodzakelijk geachte zelfstandigheid en een zo volledig moge-lijke onafhankelijkheid van de overheid”. Deze woorden zijn destijds gebezigd in de memorie van toelichting op de Wet op de Omroepbijdragen. Voor een zekere autonomie van de Wereldomroep is in-derdaad veel te zeggen, maar dan moeten er waarborgen zijn dat het autonome

orgaan inderdaad aandacht besteedt aan de in het begin van dit artikel ge-noemde actualiteit van de doeleinden en toezicht houdt op het management. Daarnaast is het een eis van democratie dat het parlement in staat wordt gesteld om zich althans over de grote lijnen van het gevoerde en het te voeren beleid uit te spreken. Het lijdt geen twijfel dat dan naast de resultaten ook de kosten de aandacht krijgen. Democratie is welis-waar een dure regeringsvorm, maar er bestaat in de wereld geen goedkopere. Voor een democratische controle via het parlement is bij de Wereldomroep des te meer aanleiding omdat daar, anders dan bij de binnenlandse omroep, de directe controle van de openbare mening ontbreekt.

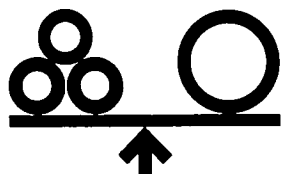
Kernpunt van de afweging is de appre-ciatie van de doelstelling. Is deze 31 miljoen waard, het equivalent van — om in de sfeer van CRM te blijven — de kosten van 6000 part-time gezinsver-zorgsters? Komt bij het streven het Nederlandse geestesmerk over de gehele aardbol te verspreiden niet een klein beetje zelfoverschatting om de hoek kijken? Als men de Wereldomroep als ontwikkelingshulp beschouwt, zijn er dan met minder geld niet meer effectieve vormen van ontwikkelingshulp denkbaar? Heeft Nederland het monopolie van onversneden objectief nieuws? Ligt hier uitgerekend een taak voor een klein land als Nederland, een land dat door zijn bevolkingsdichtheid, door de sa-menstelling van zijn bevolking, en door

zijn geografische situatie toch al per hoofd der bevolking meer collectieve voorzieningen moet bekostigen dan de andere Westeuropese landen? Uit een afgedrukte brief blijkt, dat onze Wereld-omroep in Australië beter wordt ont-vangen dan de BBC. Dit illustreert dat Nederland „een eervolle plaats in de internationale ether” inneemt. Een andere illustratie: Denemarken heeft op zijn grondgebied drie korte golf-zenders van elk 50 kW, Nederland 27 waarvan 25 van 100 kW en Italië 36 waarvan 19 van 100 kW. Heeft de Wereldomroep „als erfgenaam van Nederlands fameuze korte golf-traditie” niet tot de huidige omvang kunnen uit-groeiën omdat deze tot dusver te veel buiten de belangstelling van de begro-tings-wetgever en de openbare mening is gebleven? Heeft de bekwame en voortvarende leiding van het bedrijf wel voldoende tegenwicht gevonden bij bestuurlijke instanties wier taak het is het bedrijfsbelang in te passen in het algemeen belang?

De Wereldomroep behoort niet tot het dorre hout dat ieder met genoegten kapt. Maar hij lijkt wel in aanmerking te komen om nader te worden gezien in het kader van de in de miljoenennota aange-kondigde herzieningen van het beleid.

D. A. P. W. van der Ende

Bronnen: Jaarverslagen Wereldomroep, kamerstukken, Guide to broadcasting stations, 17th edition 1973.

Geld- en kapitaalmarkt

Omslag op de geldmarkt

J. C. PRANGER*

De relatief ruime geldmarkt behoort al weer enkele maanden tot het verleden. Sinds eind juni, toen het tegoed van de banken bij De Nederlandsche Bank omsloeg in een schuld, hebben zich op de geldmarkt turbulente ontwikkelin-gen voorgedaan. Als resultaat van deze ontwikkelingen zijn de rentetarieven tot soms ongekende hoogten gestegen. Onderstaand wordt in het kort ingegaan op de oorzaken en de consequenties van de huidige geldmarktsituatie.

De omslag

In de laatste week van juni kwam een abrupt einde aan de ruimte op de geldmarkt. (De ruimte respectievelijk krapte wordt hierbij beoordeeld aan de positie van de banken bij De Nederlandsche Bank). Een run op de Duitse mark leidde tot afgifte van marken door De Nederlandsche Bank (DNB) op het hoogste interventiepunt. Door het bedrijfsleven werden guldenste goeden

omgezet in markentegoeden; dit leidde tot koersstijging van de Duitse mark naar het hoogste interventiepunt; DNB moest op deze koers marken afgeven, waardoor de hoeveelheid guldens af-nam. Voor de banken betekende dit een vermindering van girale tegoeden van cliënten of een stijging van de opge-

* De auteur is medewerker bij het Econo-misch Bureau van de AMRO bank te Amsterdam.

nomen kredieten van cliënten, hetgeen leidt tot een vermindering van het tegoed van de banken bij DNB. Aan de grote vraag naar Duitse marken kwam een einde door de revaluatie met 5,5% van de mark van 29 juni.

Voor de Nederlandse geldmarkt overtrof het effect van deze geldmarktverkrappende interventies de geldmarktverruimende interventies in februari en maart van dit jaar. Na deze kortstondige ontlading op het valutaire front verkeerde de Nederlandse geldmarkt in een tekortsituatie. Deze tekortsituatie ontstond mede door een uitzetting van de bankbiljettencirculatie alsmede door betalingen aan het Rijk, welke ongelukkigwijs juist samenvielen met de verkrapping, veroorzaakt door de valutaire spanning. De tarieven stegen uiteraard onder invloed van deze gebeurtenissen. Medio juni bewoog het tarief voor 3-maands kasgeldleningen aan gemeenten zich nog rond 4,5%; dit niveau was medio juli gestegen tot 7,5%.

Beperking beroep

Voornamelijk onder invloed van belastingafdrachten nam de krapte op de geldmarkt in de maanden juli en augustus nog verder toe. Deze ontwikkeling was voor DNB aanleiding om de banken eraan te herinneren dat het opnemen van krediet bij de centrale bank geen recht is maar een gunst. Om aan deze herinnering kracht bij te zetten werd aan het beroep door de banken op DNB per bank een maximum gesteld. Deze limiet aan het beroep op DNB bedraagt voor alle banken te zamen circa f. 550 mln. Het werkelijke beroep op DNB bedroeg bij tijd en wijle een veelvoud van het toegestane.

De regeling, welke het beroep limiteert voorziet voorts in een extra rente van 3% op jaarbasis; deze extra commissie wordt geheven over het excess-beroep. De marginale calculatiebasis van de banken kwam — onder de veronderstelling van een excess-beroep — door deze maatregel 3% boven het tarief van DNB voor voorschotten in rekening-courant te liggen. Tussen 8 augustus en 16 oktober bedroeg de hoogte van dit tarief van DNB 7,5%, waarmee de marginale calculatiebasis van de banken op 10,5% uitkwam. Bij de discontoverhogingen van 16 oktober werd de opslag voor het excess-beroep met 1% verlaagd, zodat de marginale calculatiebasis van de banken thans $8\% + 2\% = 10\%$ bedraagt. Het renteniveau dat eind augustus 9,5% bedroeg (voor 3-maands kasgeldleningen aan gemeenten) werd door de regeling die het beroep van de banken op DNB limiteerde — ingang 1 september — naar 10,75% in de eerste week van september getild. De regeling met de excess-rente legt geen plafond aan de rente in de geldmarkt. Dit zou slechts het geval zijn indien tegen het hogere tarief het gebruik

van de faciliteiten van DNB onbeperkt open zou staan. Het tegendeel is echter waar: het betalen van de extra commissie ontslaat de betreffende bank nog niet van de verplichting ernaar te streven de debetstand te beperken. Aan het beroep op DNB is bovendien een natuurlijke grens gesteld door de omvang van de portefeuilles aan schatkistpapier die de banken voor onderpand kunnen aanwenden. Onder omstandigheden krijgt het totale straf tarief derhalve veeleer het karakter van een minimum-rente.

Revaluatie gulden

Mede onder invloed van het gestegen rentepeil op de Nederlandse geldmarkt vonden in de eerste helft van september geldmarktverruimende interventies plaats. In hoofdzaak ging het hier om koerssteun aan de Belgische en Franse frank. Voortzetting van de interventies zou voor de banken een zeer welkome tegenkracht betekenen voor de geldmarktverkrappende betalingen van vennootschapsbelastingen in september en oktober. Aan deze hoop voor de banken kwam echter een abrupt einde door de revaluatie van de gulden, ingaande 17 september. De revaluatie betekende dat op korte termijn geen verdere geldmarktverruimende valuta-aankopen van DNB te verwachten waren. Door de belastingbetalingen verkrapte de geldmarkt verder, zodat het 3-maands kasgeld aan gemeenten steeg tot een niveau van 11,25% begin oktober.

Recentelijk ondergingen de tarieven een lichte daling ten gevolge van geldmarktverruimende interventies in Franse franks, Zweedse en Noorse kronen. De omvang van deze interventies is echter nog relatief gering ten opzichte van het geldmarkttekort.

Dollarswaps met DNB

Verruiming van de geldmarkt door leningen van het buitenland treedt slechts dan op als DNB op de valutamarkt de tegenpartij vormt. Het lenen in vreemde valuta om deze — ter aflossing van het beroep op DNB — op de valutamarkt om te wisselen in guldens heeft voor de banken in het algemeen niet het beoogde resultaat. De tegenpartij op de valutamarkt die guldens aanbiedt houdt deze guldens immers in het algemeen juist bij de banken aan, zodat de banken hierdoor geen extra gelden verkrijgen. Het lenen in buitenlandse valuta met het doel deze om te wisselen in guldens komt in feite neer op verscherping van de concurrentie tussen banken in de strijd om de binnenlandse termijndeposito's. De collectiviteit van het bankwezen krijgt slechts de beschikking over meer guldens indien DNB als tegenpartij optreedt. Slechts dan neemt immers de hoeveelheid guldens toe.

Begin oktober kwam DNB de banken tegemoet met het afsluiten van dollarswaps. De banken leenden hiertoe dollars op de Euro-dollarmarkt. Deze dollars verkochten de banken aan DNB. Met de verkregen guldens werden de opgenomen voorschotten bij DNB ten dele afgelost. Bij deze transactie wordt tegelijkertijd het tijdstip en de koers van de dollars bij de terugkoop vastgelegd. De rentekosten van deze swaps — bestaande uit de rente op de geleende dollars plus het omgerekende koersverschil tussen de contante koers bij verkoop aan DNB en de termijenkoers welke t.z.t. bij terugkoop wordt gerekend — gingen voor deze transacties de kosten van het excess-beroep nog te boven. De dollarswaps verruimen aldus tijdelijk de geldmarkt gedurende een tevoren bekende periode. De fundamentele positie van de geldmarkt verandert uiteraard niet door deze transacties.

Discontopolitiek en kredietrestrictie

De tarieven van DNB volgden met een reeks van verhogingen de geldmarkt-omstandigheden op enige afstand. De vanaf 16 oktober vigerende tarieven (wissel-disconto 7%; promessedisconto 8%) zijn historisch gezien zeer hoog. Bij dit gegeven dient te worden bedacht dat van het disconto van DNB geen zelfstandige renteverhogende werking is uitgegaan. De renteverhogingen op de geldmarkt (af te meten aan bijvoorbeeld het tarief voor 3-maands kasgeldleningen aan gemeenten en de tarieven voor termijndeposito's) liepen telkens enkele fasen vóór op de discontoverhogingen. Het promessedisconto van DNB — dat de basis vormt voor de vaststelling van de debetrente welke de banken aan hun cliënten berekenen — is ook thans nog laag, in het licht van de tarieven voor termijndeposito's.

Naast de discontopolitiek van DNB moet ook de indirecte kredietrestrictie door middel van de liquiditeitsreserve worden vermeld. Deze liquiditeitsreserve beoogt de kredietverlening te reguleren via variatie in het liquiditeitspercentage tegenover de op korte termijn aan de banken toevertrouwde gelden. Tegenover de op lange termijn aan de banken toevertrouwde gelden geldt een vast percentage van 7. Het percentage tegenover de korte gelden werd op 19 juli bij de inwerkingtreding van de zogenaamde lichte fase van het nieuwe systeem op acht vastgesteld. Inmiddels is dit percentage op tien vastgesteld. Bij een hoogte van tien zijn de liquiditeiten van de banken nog niet geheel gebonden. (De liquiditeiten bestaan volgens de definities van dit systeem in hoofdzaak uit tegoed bij DNB, schatkistpapier, exportwissels en een deel van de vorderingen op de lagere overheid). De binding van de bankliquiditeiten is bij een liquiditeitspercentage van ca. elf

naar verwachting volledig. Verdere verhogingen van het liquiditeitspercentage luiden de zogenaamde zware fase in van deze kredietrestrictie. Over de uitwerking van het nieuwe systeem in de zware fase wordt thans nog overleg gepleegd. Via de verwachting van hevige concurrentie om de creditgelden en rentestijgingen heeft het nieuwe systeem van kredietrestrictie vermoedelijk nu reeds een steentje bijgedragen aan de renteverhoging op de geldmarkt.

Consequenties voor de banken

Krapte op de geldmarkt leidt tot een stijging van de tarieven voor termijndeposito's, welke de banken betalen. Naarmate een krappe geldmarktsituatie langer duurt gaan de hogere tarieven — via verlenging van vervallende termijndeposito's — doorwerken in de kostprijs van het gehele bestand van de termijndeposito's.

Het verloop van het officiële disconto leidde tot een achterblijven van de opbrengsten van de kredietverlening bij de kosten van de aangetrokken termijn-

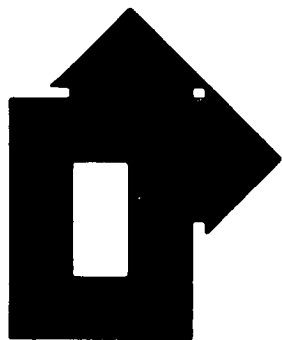
deposito's. Door de invoering van de extra rente op een excessberoep ontstond bovendien een „gap” tussen de calculatiebasis voor termijndeposito's en de basisrente bij de vaststelling voor het rekening-courant krediet aan cliënten. Anders gezegd, op de markt voor termijndeposito's is de calculatiebasis gelijk aan het promesse-disconto *vermeerderd* met de extra kosten van het excessberoep. De achterliggende oorzaak van dit verschijnsel wordt gevormd door het feit dat de hevige concurrentie om termijndeposito's leidt tot prijsvorming op marginale basis. De prijs van het rekening-courant krediet wordt echter usantieel bepaald op basis van het promesse-disconto *zonder* excess-rente.

Deze situatie leidt uiteraard tot een forse aantasting van de rentemarge van het bankwezen. Bij de discontoverhoging van 16 oktober is weliswaar de extra commissie voor het excess-beroep van 3% op jaarbasis teruggebracht naar 2%. Zolang de geldmarktsituatie krap blijft bestaat echter hetzij een actueel excessberoep hetzij de dreiging van een excessberoep in de nabije toekomst. In deze situatie blijft het verschil tussen de

calculatiebasis voor de termijndeposito-tarieven en het promessedisconto 2%. In dit licht bezien is de beslissing van De Banque de Paris et des Pays Bas begrijpelijk. Deze bank heeft de rente voor krediet in rekening-courant tijdelijk verhoogd met 0,5%. De tijdsduur en eventuele aanpassingen van de tijdelijke opslag zullen worden bepaald aan de hand van de verdere ontwikkeling van de geldmarktsituatie. Gezien de geldmarktsituatie is een verhoging van de debetrente met 0,5% nog bescheiden. Een verhoging van de debetrente kan het bedrijfsleven stimuleren tot het terughalen van gelden uit het buitenland via leads and lags in het betalingsverkeer met het buitenland. Op deze wijze kan een debetrenteverhoging bijdragen tot enige ontspanning op de geldmarkt.

J. C. Pranger

(Na afsluiting van dit artikel hebben ook de Bank Mees & Hope, de Algemene Bank Nederland en de Amsterdam-Rotterdam Bank een tijdelijke opslag van 0,5% op de rekening-courant-debetrente aangekondigd).

Au courant

Goed dat er economen zijn

A. F. VAN ZWEEDEN

Onder het excuus van tijdgebrek, dus eigenlijk onbedoeld, heeft de omslachtige procedure die bij het centraal overleg de laatste jaren was ingeburgerd, dit jaar een ingrijpende wijziging ondergaan. Kort na het verschijnen van de Miljoenennota produceerden de economische deskundigen van de SER, geheel volgens de regels en op verbluffend korte termijn, hun rapport. Maar zodra de inhoud daarvan aan de publiciteit was prijsgegeven, bleek dat de betekenis van dat stuk maar heel betrekkelijk was. De commissie ONE had geen tijd meer om er iets mee te doen en het overleg over het centraal akkoord was al begonnen voor het rapport zijn afronding kon krijgen in de plenaire SER-vergadering. Prof. Schouten, die van zijn hart geen moordkuil pleegt te maken, zei bij de tot een vrijblijvende gedachtenwisseling gedegradeerde discussie in de SER, dat de deskundigen hun aanbevelingen wel

wat scherper hadden gesteld als ze hadden geweten dat zij zich niet het hoofd hadden behoeven te breken over formuleringen die het bereiken van eenstemmigheid in de raad hadden kunnen bemoedigen. Zoals de lezer weet, een van de moeilijkste opgaven voor het Kroonlid Schouten, die niet bekend staat als een subtiel diplomaat.

De raad converseerde maar wat over een rapport dat, ondanks vele zinvolle raadgevingen, was gereduceerd tot een praatstuk. Na de publikatie van een halfjaarlijks voorjaarsrapport, dat al niet veel te betekenen had, omdat het werd vastgesteld zonder het NVV en bovendien te laat kwam om nog invloed te kunnen hebben op de regeringsplannen, is nu ook het tweede halfjaarlijks rapport van de SER de mist ingegaan. Het wordt tijd de vraag onder ogen te zien of het centrale overleg iets met deze werkwijze opschieft. Voor de toekomst

lijkt het maar beter de SER-fase over te slaan. De regering zou haar eigen verantwoordelijkheid beter tot gelding kunnen brengen indien zij, aan de hand van de Macro Economische Verkenning en op advies van deskundigen (de besten zijn toevallig kroonleden van de SER), voortaan zelf aangeeft binnen welke grenzen lonen en prijzen zich kunnen ontwikkelen, uiteraard zonder percentages aan te geven, want dat is het werk van de sociale partners. In de Stichting van de Arbeid kunnen zij onderhandelen over hun centrale overeenkomst, die moet zijn afgestemd op de doelstellingen van het economisch beleid. Zo functioneert in West-Duitsland de „Konzertierte Aktion”.

Men kan zich met NVV-voorzitter Wim Kok de vraag stellen of de deskundigencommissie uitsluitend uit economen moet zijn samengesteld. Vooral aan de kant van de vakbeweging is het

wantrouwen tegen macro-economen van het type Schouten, Zijlstra, Heertje altijd groot geweest. Schouten had op die vraag van Kok in de SER-vergadering een antwoord dat ook al niet van al te grote subtiliteit getuigde. Hij verwees naar een „volstrekt warrig artikel” van de socioloog Hoefnagels in een van de vakbondsbladen om impliciet te betogen dat alleen economen rationeel kunnen oordelen over maatschappelijke vraagstukken.

Schouten heeft niet helemaal ongelijk. Prof. Tinbergen, econoom met onbevleete reputatie, zei mij onlangs in een gesprek dat van de maatschappijwetenschappen, de economie toch het verst is ontwikkeld in de richting van een echte wetenschap.

Dat neemt niet weg dat de economische wetenschap zich toch de kritiek mag aantrekken dat haar dienaren zich te weinig bezighouden met relevante maatschappelijke vraagstukken, zoals een rechtvaardige inkomensverdeling. De economie heeft dergelijke vragen te lang als data beschouwd en zich te veel vastgebeten in evenwichtstheorieën die

op de keper beschouwd ook niet zo waarde vrij zijn, omdat zij de basis-hypothese vormen van een optimaal werkend kapitalistisch systeem. Zo ook Schouten zelf, die een sociaal-ethische doelstelling als een gelijkmatiger inkomensspreiding verwerpt op grond van een pure markttheorie die moet bewijzen dat handhaving van inkomensverschillen juist goed is voor behoud van de werkgelegenheid van de laagst-betaalden.

De kern-stelling van deze theorie luidt: „Streven naar gelijkmaking van inkomens maakt 'ongeschoold-intensieve produkten' duurder en 'geschoold-intensieve produkten' goedkoper. De vraag richt zich naar laatstbedoelde produkten. Het gevolg is werkloosheid van ongeschoolden”.

Het vraagstuk wordt gereduceerd tot een marktverschijnsel waarbij slechts sprake is van concurrentie tussen twee homogeen geachte soorten produkten, resp. geproduceerd met uitsluitend ongeschoolden en geschoolden, twee soorten arbeid die volledig complementair worden verondersteld. Geabstraheerd

wordt van de gehele technologische ontwikkeling, die niet primair bepaald wordt door de concurrentie op de markten voor eindprodukten, maar door de kapitalen die in research en ontwikkeling worden geïnvesteerd en die erop zijn gericht zoveel mogelijk op arbeid te besparen.

Schouten heeft gelijk, voor zover de inkomensverschillen veroorzaakt worden door schaarsteverhoudingen tussen verschillende soorten aangeboden arbeid. Maar hij geeft met zijn markttheoretische benadering geen antwoord op de vraag wat gerechtvaardigde inkomensverschillen zijn. De markt maakt dat niet uit.

Overigens, het is goed dat er economen zijn. Ook sociale doeleinden, die een waarde in zichzelf mogen zijn, moeten worden ingepast in de vijf doelstellingen voor het sociaal-economisch beleid die de SER eens heeft geformuleerd en waartoe ook een „redelijke inkomensverdeling” behoort.

A. F. van Zweedem

Max Weber: Gezag en Bureaucratie, geredigeerd en ingeleid door Prof. Dr. A. van Braam, Universitaire Pers, Rotterdam, 1972, 220 blz., f 29,50.

Het is een merkwaardige zaak dat Nederlandse uitgevers en geleerden tot dusverre zo'n geringe rol hebben gespeeld op het gebied van wetenschappelijke Weber-uitgaven en vertalingen. Men kan deze situatie ten dele verklaren uit het feit dat de Duitse Weber-uitgaven en Weber-literatuur voor Nederlanders in het algemeen makkelijker toegankelijk zijn dan bijv. voor Engelsen en Amerikanen. Men hoopt voorts dat bij het ontbreken van Nederlandse initiatieven op dit terrein een flinke portie intellectuele schroom een rol heeft gespeeld.

Het redigeren en uitgeven van een wetenschappelijke Weber-vertaling is een uitermate zware opgave. Wil zij volledig bruikbaar zijn dan moet zij voldoen aan drie vereisten: zij moet voorzien zijn van een inleiding waarin Webers inzichten worden „geplaatst” m.b.t. de huidige stand van de sociale en historische wetenschappen, zij moet (vooral voor de uit *Wirtschaft und Gesellschaft* te vertalen gedeelten) een notenapparaat hebben dat, voor zover

mogelijk, de bronnen aangeeft van Webers eigen inzichten en de tekst, waar nodig, verklaart, en, tenslotte, de vertaling moet volledig recht doen aan de specifieke nuances van Webers begrip-apparaat. Het voldoen aan deze vereisten vormt bepaald geen sinecure. Er bestaan echter voorbeelden van dergelijke Weber-vertalingen. Ik denk hier bijv. aan de briljante uitgave van Webers rechtssociologie door Max Rheinstein (*Max Weber on Law in Economy and Society*, Cambridge, Mass., 1954).

Men moet het toejuichen dat Professor Van Braam de moed heeft gehad een Nederlandse vertaling van gedeelten uit *Wirtschaft und Gesellschaft* te redigeren en van een inleiding te voorzien. De vertaalde gedeelten (hoofdstukken betreffende de sociologie van het gezag („Herrschaft”), de staat en de bureaucratie) behoren tot de belangrijkste gedeelten van Webers werk, het boekje is van hanteerbaar formaat en ook binnen het bereik van studenten die getrouw hun collegegeld hebben betaald. Van Braams hoop dat het deel uit zal gaan

maken van de basisliteratuur voor de bestuurssociologische studie is dan ook beslist niet ongegrond.

Als wetenschappelijke Weber-uitgave laat deze publikatie echter nog veel te wensen over. Van Braams inleiding is erg beknopt en biedt helaas niet veel meer dan enige, op zichzelf overigens verhelderende, uiteenzettingen betreffende de begrippen „Verstehen”, „Erklären”, „Idealtypus” en „Chance” bij Weber. Een verklarend notenapparaat ontbreekt verder vrijwel geheel. Van Braam zelf merkt terecht op dat het niet voorkomen van een dergelijk wetenschapstechnisch hulpmiddel een „zwak punt” vormt in Webers werk. Dit geldt inderdaad voor *Wirtschaft und Gesellschaft*, waarvan het grootste deel, zoals bekend, postuum persklaar moest worden gemaakt (het geldt echter zeker niet voor bijv. Webers godsdienst-sociologische studies). Daarom ook zag Rheinstein het als zijn opgave om zelf Webers werk op dit punt aan te vullen. Het is jammer dat, om welke reden dan ook, in deze Nederlandse uitgave hiertoe hoegenaamd geen pogingen in het werk zijn gesteld.

Tenslotte nog een enkele opmerking betreffende de vertaling. De specifieke moeilijkheid van Webers stijl bestaat o.a. uit de lengte van zijn zinnen en het grote aantal bijzinnen dat hij er vaak in vervoelt. Gerth en Mills spraken in dit verband van een „grammatical artifice in which mental balconies and watch towers, as well as bridges and recesses, decorate the main structure”. Zij hebben in hun vertaling van Weber dan ook zijn langere zinnen in drie tot vier

stukken „uiteengelegd”. Het is een oud, maar beproefd middel. In deze Nederlandse vertaling volgt de vertaler in het algemeen echter getrouw de lengte van Webers zinnen. Nu vormt dit hier niet zo'n bezwaar omdat de geselecteerde stukken bepaald niet behoren tot Webers meest ingewikkelde proza (zoals bijv. dat van zijn *Wissenschaftslehre*). Toch had, hier en daar, de vertaler m.i. best wat radicaler in kunnen grijpen. Op één plaats (de eerste zin van par. 3 op blz. 53) speelt hij het n.b. klaar om een zin van Weber die in de oorspronkelijke versie 91 woorden telt, tot welgeteld 115 woorden te doen uitdijen.

Waar de vertaler wél getrouw Webers tekst had moeten volgen, laat zijn werk echter soms wat te wensen over. Ik denk hier bijv. aan termen als „Vergesellschaftung”, „vergesellschaften” en „vergesellschaftet” die bij Weber een zeer specifieke betekenis hebben. Het feit dat hij (ondanks een verwijzing naar Tönnies) niet van „Gesellschaft” maar van „Vergesellschaftung” spreekt vormt één aspect van Webers verlangen om de reïficatie van begrippen te vermijden. Hier doet hij dit o.a. door aan het substantief een werkwoordelijke vorm te geven: sociale „entiteiten” zijn voor Weber geen realiteiten an sich, maar slechts de produkten van *sociaal handelen*. Aan deze Weberiaanse uit-

drukkingswijze nu is de vertaler niet tegemoet gekomen. En niet alleen dat. Hij heeft ook verzuimd om daar waar Weber hetzelfde specifieke begrip gebruikt, dezelfde Nederlandse term te bezigen. Zo wordt de term „Vergesellschaftung” op blz. 26 vertaald met „maatschappij” en op blz. 39 met „samenleving”; op blz. 106 heten Webers „Vergesellschaftungen”: „vormen van vermaatschappelijking” en op blz. 107 wordt de zinsnede „zu einem neuen Verband vergesellschafteten” kortweg vertaald met het werkwoord „fuseren”. Ook een ander aspect van Webers nominalisme, de nadrukkelijke manier waarop hij in zijn definities de woorden „soll heizen” bezigt, valt bij deze vertaling onder de tafel. In plaats daarvan vindt men in de Nederlandse tekst vaak een simpel „is”.

De moeilijkheid waarvoor de redacteur van dit werkje zich zag geplaatst (tussen de Scylla van een dure wetenschappelijke uitgave en de Charybdis van een wat te oppervlakkige „studieuitgave” door te zeilen) is, waarschijnlijk ook naar zijn eigen mening, op onbevredigende wijze opgelost. Laat ons hopen dat hij nog eens in de gelegenheid zal zijn om ons op meer adequate wijze van zijn kennis op dit terrein te laten profiteren.

A. Brand

S. W. van der Meer LL. B.: *Corporate Law of The Netherlands and of the Netherlands Antilles*. W. E. J. Tjeenk Willink BV, Zwolle, 1973, 101 blz., f. 12,50.

Vertaling van het Nederlandse vennootschapsrecht, zoals dat geregeld is in het 1e boek, 3e titel, 3e afdeling van het Wetboek van Koophandel.

Mr. H. B. A. Verhoeven en Mr. M. G. A. W. Tijs: *Fiscale oudedagsreserve voor zelfstandigen*. Fiscale monografieën, nr. 28, Kluwer BV, Deventer, 1973, 80 blz., f. 13,50.

Met ingang van 1 januari 1973 is de regeling van de fiscale oudedagsreserve voor zelfstandigen in werking getreden. Hierdoor wordt het zelfstandigen toegeestaan — fiscaal begeleid — een oudedagsvoorziening op te bouwen in hun eigen onderneming. In dit geschrift geven de auteurs, beiden werkzaam op de Directie wetgeving directe belastingen van het Ministerie van Financiën, zowel de hoofdlijnen als de nadere uitwerking van deze oudedagsvoorziening, waar nodig verduidelijkt aan de hand van voorbeelden. Zij hebben zich niet begeven in de politieke en wetenschappelijke discussies die zijn gevoerd n.a.v. het rapport van de commissie-Van Soest, het uitgangspunt van de regeling, en de regeling zelf.

Research Instituut voor Bedrijfswetenschappen

RVB

Mijnbouwplein 11

— Postbus 143

— Delft

vraagt voor spoedige indiensttreding

ECONOOM

als docent in het theoretische gedeelte en als begeleider in het praktische gedeelte van de door het Instituut tweemaal per jaar gegeven cursussen in Regionale Industriële Ontwikkeling aan deelnemers uit ontwikkelingslanden.

Kennis en ervaring hoofdzakelijk gericht op c.q. verkregen in ontwikkelingslanden is gewenst. Goede kennis in woord en geschrift van de Engelse taal en belangstelling voor het overdragen van kennis zijn vereist.

Sollicitaties met volledige beschrijving van opleiding en maatschappelijke loopbaan en pasfoto te richten aan bovengenoemd adres.

Nadere inlichtingen kunnen telefonisch worden verstrekt. Telefoon (015) 56 11 00.